

GÅ FÖRE ELLER ...

UTGÅNGSPUNKTER OCH FRÅGESTÄLLNINGAR INFÖR
SAMTAL OM NYKTERHETSRÖRELSENS VÄGVAL

NBV, NYKTERHETSRÖRELS
BILDNINGVERKSAMHET
2015

Skribenter:

Carina Sommarström

Therese Ydremark

Per Leimar

Layout:

Li Söderberg

Adress: NBV, Box 12825, 112 97 Stockholm

E-post: info@nbv.se

Tel: 08-672 61 00

Besöksadress: Gammelgårdsvägen 38

Hemsida: www.nbv.se

INNEHÅLL

06

NBVS NYA ROLL

08

FÖRENINGARNAS FÖRLOVADE LAND

12

SAMHÄLLSFÖRÄNDRINGAR
& PÅVERKAN PÅ CIVILSAMHÄLLET

22

LANDET ANNORLUNDA
- VÅRA VÄRDERINGAR

32

SAMHÄLLSUTVECKLING,
ALKOHOLFRÅGAN & FORSKNINGEN

40

NYKTERHETSRÖRELSENS
VÄGVAL

48

VÄGLEDNING FÖR NBV

52

PROCESS FÖR ÅTERKOPPLING

NBVs

NYA ROLL

MYCKET TYDER PÅ ATT VI nu är inne i en större förändringsprocess i vårt samhälle än på väldigt länge. Samhällets institutioner söker efter nya vägar att förvalta den uppbyggda välfärden. Det känns som om världen utanför Sverige kommer mer in på oss. Svenskarnas syn på hur man ska leva sina liv har förändrats. Det finns undersökningar som visar att Sverige har blivit ännu mer av Landet Annorlunda när det gäller sekulariseringen och som bärare av en individualistisk värderingsnorm. Så det finns förändringar på många plan, hos individer, i Sverige och i världen.

NBV arbetar tillsammans med sina huvudmän i syfte att öka intresset för de förändringar vi ser runt omkring oss. Och tillsammans med organisationernas innersta ledning för vi en dialog om vilka konsekvenser förändringarna kan leda till och vad det kan betyda för varje enskild organisation. Den gemensamma dialogen på huvudmannakonferenser och huvudmannamöten hoppas vi ska starta en process som leder till diskussion, eftertanke och reflektion inom hela nykterhetsrörelsen. När det sker blir organisationerna mer benägna att förändra sitt arbete och sin struktur. Då ökar möjligheten att nå nya medlemmar och hitta nya verksamhetsformer. NBVs roll i detta är att väcka en nyfikenhet på förändringar.

Under 2014 genomförde NBV själv en större strukturell förändring. Ibland är det viktigt att påminna sig om varför man gör förändringar. För NBVs del var det viktigt att motverka byråkratisering och att bli låst i gamla strukturer som inte ger utrymme för att möta alla förändringar som sker runt omkring oss. Vi har många duktiga verksamhetsutvecklare och chefer runt om i NBV-landet som brinner för att människor ska få utvecklas som individer, berika sitt liv och hitta ett perspektiv på sin egen tillvaro i relation till samhället och världen runt omkring. NBVs nya struktur har två huvudriktningar. Den ena är att ge medlemsorganisationernas förbundsledningar impulser och vara ett mötesforum för utvecklingsarbetet. Den andra är att minska avståndet mellan avdelningar och förbund, effektivisera NBVs interna arbete och göra det mer flexibelt, mindre byråkratiskt och mer fokuserat på att utveckla studieförbundets verksamhetsformer inom studiecirklar, annan folkbildning och kulturverksamhet.

TAKET I BOKSTAVEN "T"

Symboliskt beskriver vi NBVs nya roll som ett öppet T. Taket är inriktningen på utvecklingsarbetet tillsammans med våra medlemsorganisationers förbundsledningar, som är tjugo till antalet. Förbundsordförande för respektive medlemsorganisation möts dels vid ordinarie huvudmannamöte, som sker var 16:e månad, dels vid de huvudmannakonferenser som

"DET KÄNNES SOM OM VÄRLDEN UTANFÖR SVERIGE KOMMER MER IN PÅ OSS."

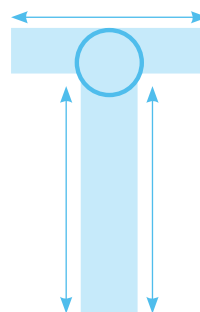
hålls däremellan. Vid dessa möten arrangeras föreläsningar av forskare och diskussioner kring konsekvenser av vad som presenterats. De tre bevakningsområden som NBV arbetar med är forskning kring och utveckling inom civilsamhället, forskning kring och utveckling av värderings- och livsstilsförskjutningar samt forskning kring och opinionsläget om alkohol- och narkotikaområdet.

STAMMEN I BOKSTAVEN "T"

Stammen symboliserar NBVs 14 avdelningar som bedriver den verksamhet som studieförbundet fått i uppdrag av staten och medlemsorganisationerna att genomföra. Avdelningar och förbund har ca 180 anställda och ca 130 förtroendevalda i styrelserna. Det är betydande resurser när alla parter drar åt samma håll. I utvecklingsprocessen "Ett NBV" har strukturer skapats för att uppnå större flexibilitet och för att hitta former för att avdelningar och förbund ska arbeta närmare varandra. För detta har en gemensam operativ ledningsgrupp skapats med avdelningarnas verksamhetschefer och kansliets ledningsgrupp. Vidare har regelbundna konferenser organiserats i en ordförandegrupp bestående av förbundsordförande och avdelningarnas ordförande.

Stammen utgör kärnan i NBVs verksamhet och är förutsättningen för att resurser ska kunna avsättas för ett nykterhetsrörelsens utvecklingsarbete. Stammen måste vara symboliskt stark för att kunna bära den symboliska överliggaren i bokstaven "T".

Ringens i mitten där stammen i "T" och taket i "T" möts utgörs av NBVs förbundsstyrelse och kansli. Konsekvensen av detta är att kansliet har organiserats så att vissa medarbetare arbetar med "taket" och andra med "stammen".

FÖRENING- ARNAS FÖRLOVADE LAND

”SVERIGE ÄR FÖRENINGARNAS förlovade land.”¹

Citatet är hämtat från historikerna Henrik Berggrens och Lars Trägårdhs bok *Är svensken människa?* Ett nästan unikt starkt civilsamhälle, folkrörelsedemokrati, en mångfald av fria sammanslutningar och en god relation mellan civilsamhälle och stat. Det är bilden som ofta målas upp när det svenska föreningslivet beskrivs. Varje samhälle formas av specifika förhållanden och skeenden och i detta avsnitt är ambitionen att kort beskriva den historiska bakgrunden för att på så sätt skapa förståelse för den situation vi idag står inför, dvs. en tid präglad av förändring.

För att gå tillbaka ett par sekler i tiden innebar samhälls-förändringar såsom den feodala ordningens sönderfall att många stod ”utan social och ekonomisk trygghet och (...) därför (var) i behov av nya sammanslutningar som gav dem såväl politisk röst som social service”.² När de hierarkiska och feodala strukturerna inte längre präglade samhället på samma vis som tidigare möjliggjordes politisk, social och ekonomisk självorganisering. Detta ledde till vad som beskrivits som en explosionsartad tillväxt av associationer mellan 1800 och 1870: gillen, cirklar och föreningar. Det fanns associationer med olika syften och mål: politiska, ekonomiska, religiösa och sociala. Som exempel ur denna mångfald nämner Trägårdh arbetarföreningar, sjukkassor, producentkooperativ, bildnings-cirklar, de nödlidandes vänner och skarpskytteföreningar. Här fanns även liberala självhjälpsgrupper, arbetarrörelsens kooperativ, den borgerliga välgörenheten och de filantropiska stiftelserna som bl.a. samlade in medel för mindre bemedlade i samhället. Under denna tid, menar Trägårdh, lades grunden för en modern offentlighet med fria och ofta oppositionella medier och ett fritt föreningsliv.³

Med en blygsam start började runt 1850-talet de folkrörelser som vi idag känner till ta form, och i början av 1900-talet hade dessa utvecklats till en maktfaktor i samhället. 1920 organiserades var fjärde svensk över 15 år inom folkrörelsens hägn. ”Folkrörelserna erbjöd något historiskt nytt: en möjlighet för människor att delta i föreningslivet på den representativa demokratins grunder.”⁴ Frikyrkor, nykterhetsloger och arbetarföreningar erbjöd nya grupper av medborgare utrymme att tänka och agera som myndiga och jämlika medborgare. Berggren och Trägårdh beskriver det gemensamma draget hos dessa föreningar som ”en skola i individuell självständighet och i kollektivt handlande”.⁵ Samma författare har även beskrivit folkrörelserna som en slags självhjälps-föreningar som syftade till att ge människor bättre möjligheter att överleva och avancera i klassamhället.

Filip Wijkström vid Handelshögskolan i Stockholm menar att

”FOLKRÖRELSENA ERBJÖD NÅGOT HISTORISKT NYTT: EN MÖJLIGHET FÖR MÄNNISKOR ATT DELTA I FÖRENINGSLIVET.”

i takt med att dessa folkrörelseorganisationer under 1900-talet formaliserades för att kunna ta plats i etablissemangen, institutionaliserades de ursprungliga sociala rörelserna in i folkrörelsens form. ”Tidigare oppositionella drag suddas successivt ut i takt med att de egna frågorna och företrädare får plats i det nya framväxande etablissemangen.”⁶ Nils Brunsson, professor vid Företagsekonomiska institutionen vid Uppsala universitet, beskriver denna process som att folkrörelserna gradvis kom att ”statifieras”.⁷

Utvecklingen med ökad formalisering och etablering av folkrörelserna inom ramen för det nya framväxande etablissemangen medförde även en undanträngning av 1800-talets associationsväsende. En ideologisk kamp kan sägas ha ägt rum inom civilsamhället, en kamp som har beskrivits som en form av civilsamhällets inbördeskrig. I denna kamp stod två traditioner mot varandra med olika ideologiskt innehåll och organisatoriska lösningar. Wijkström beskriver de två parterna som det mer konservativa eller liberala associationsväsendet med rötter i 1800-talets borgerlighet, och de nya folkrörelserna som bestod av mer radikala och framåtblickande organisationsaktivister och som leddes av ledare som ofta kom från en arbetarklass. I denna kamp stod universella sociala rättigheter mot välgörenhet. Folkrörelserna kämpade för att välgörenheten inte skulle behövas. Jämlikhetsidealet betonades och i linje med det kom associationer med socialt fokus att förknippas negativt med hierarkiska sociala relationer. ”I civilsamhällets inbördeskrig stod så röst mot service, rättigheter mot välgörenhet, det allmänna mot de partikulära, universell individualisering mot kommunitär gemenskap.”⁸

I och med demokratins genombrott från 1920-talet kom det civila samhället att spela delvis en annan roll, där de mer autonoma och statskritiska ansatserna tonades ner och där ett närmare samarbete med den nya demokratiska staten prioriterades. I den dominerande berättelsen, menar Trägårdh, flyttades fokus ”från de upproriska rörelserna som stred mot den gamla överhetsstaten till den nya ’goda’ statens emancipatoriska roll: från medlemskap till medborgarskap, från självhjälp och välgörenhet till sociala rättigheter.”⁹ Välgörenhet och filantropi kom därmed att trängas undan i historiens kulisser. ▶

I övergången från associationsväsende till en nyare typ av organisationsväsende sökte folkrörelserna stöd, legitimitet och inspiration från den framväxande välfärdsstaten. I och med detta kom de att anamma ideal som välfärdsstaten satte högt, såsom exempelvis fokus på medborgare (medlemmen) och den representativa demokratin.

Wijkström menar att det svenska civilsamhälleskontraktet under första halvan av 1900-talet till stora delar blev identiskt med ett "folkrörelsekontrakt", där folkrörelsen blev normen för att organisera och driva verksamhet i det civila samhället och som sådan ersatte det mer slutna associationsväsendet.¹⁰ Folkrörelsernas starka ställning inom ramen för etablissemanget ledde till att civilsamhället under 1900-talet kom att spela en avgörande roll på inputsidan av svensk politik. Den samexistens mellan stat, marknad och civilsamhälle, som kan sägas karaktärisera den nordiska modellen under stora delar av 1900-talet, innebar ofta en konstruktiv maktbalans och maktindelning. Exempelvis utvecklades den civilsamhälleliga sfären och den offentliga sfären parallellt och genom ömsesidig påverkan. Statsvetaren Marta Reuter menar att relationen mellan ideella organisationer och offentliga aktörer präglades av en korporativ samverkan och arbetsdelning. Den institutionaliserade arbetsdelningen innebar att de offentliga aktörerna hade ansvar för produktionen av välfärd och de ideella organisationerna hade en mer opinionsbildande funktion, vid sidan om aktiviteter riktade mot de egna medlemmarna.¹¹ Hvenmark och Wijkström har målat bilden av att hela det svenska samhället låg indränkt i en "folkrörelsemarinad".¹²

I enlighet med tankarna i 1900-talets samhällskontrakt, där "folkrörelsekontraktet" spelade en stor roll, kan folkrörelsernas betydelse i det politiska systemet beskrivas i fyra punkter:

- * Med hjälp av folkrörelserna skulle personer som kunde styra landet vaskas fram.
- * Genom folkrörelserna och bildningsförbunden skulle folk erbjudas (folk)bildning och demokratisk skolning.
- * Folkrörelserna kunde möjliggöra en "klassresa", i den egna organisationen såväl som i det omgivande samhället.
- * Slutligen var det genom folkrörelserna som medborgarskapet formades och fick innehåll.¹³

Redan 1951 pekade dock statsvetaren Gunnar Heckscher på viken av att behålla självständigheten från organisationernas sida:

"Det fria organisationsväsendet kan samarbeta med staten och statsmakterna utan att detta i och för sig behöver inne-

"DEN VÄLFÄRDSSTAT SOM VÄXTE FRAM UNDER 1900-TALET TOG ÖVER ALLTMER ANSVAR FÖR DEN UTBILDNING, FÖRSÄKRINGSVERKSAMHET SOM TIDIGARE GETT FOLKRÖRELSENA LEGITIMITET."

*bära några mera allvarliga olägenheter för någon av parterna. Men det måste gå in i samarbetet såsom en självständig maktfaktor, buret av egna ideal och medlemmarnas egna strävanden."*¹⁴

Vissa forskare menar att de täta arrangemangen mellan folkrörelser och statsapparaten, av statsvetare ofta kallade korporativa arrangemang, har haft mindre fördelaktiga konsekvenser för folkrörelserna. Wijkström menar dock att det inte är tal om en enkelriktad process där statens modeller koloniserat civilsamhället. Inte heller Trägårdh menar att välfärdsstaten underminerade eller koloniserade civilsamhället, utan han menar att civilsamhällets organisationer kunnat stå starka; "I viss mån är det som utmärker de nordiska civilsamhällena just det att föreningarna har kunnat bita den hand som föder dem".¹⁵

Den välfärdsstat som växte fram under 1900-talet tog över alltmer ansvar för den utbildning, försäkringsverksamhet och det materiella stöd som tidigare gett folkrörelserna legitimitet. De skäl som motiverat många att söka sig till folkrörelserna, såsom drömmen om individuell frigörelse eller materiella behov, fanns därmed inte på samma sätt kvar som skäl för att organisera sig. Trots detta fortsatte flera folkrörelser att växa i storlek även en bit in på 1900-talets andra hälft. Som del i etablissemanget växte de även i inflytande under denna period. ■

¹ Berggren & Trägårdh 2006: 56

² Trägårdh 2013: 38

³ Ibid

⁴ Berggren & Trägårdh 2006: 211

⁵ Ibid 212

⁶ Wijkström 2015: 71

⁷ Brunsson i Wijkström 2015: 73

⁸ Trägårdh 2013: 41

⁹ Ibid 40

¹⁰ Wijkström 2015: 73

¹¹ Reuter 2012: 223

¹² Wijkström 2015: 61

¹³ Ibid 69–70

¹⁴ Heckscher i Wijkström 2015: 71

¹⁵ Trägårdh, Selle, Skov Henriksen och Hallin 2013: 17

”

I OCH MED DEMOKRATINS
GENOMBROTT FRÅN
1920-TALET KOM DET
CIVILA SAMHÄLLET ATT
SPELA DELVIS EN ANNAN
ROLL, DÄR DE MER
AUTONOMA OCH STATS-
KRITISKA ANSATSERNA
TONADES NER OCH DÄR
ETT NÄRMARE SAMARBETE
MED DEN NYA DEMOKRATISKA
STATEN PRIORITERADES.”

SAMHÄLLS- FÖRÄNDRING & PÅVERKAN PÅ CIVIL- SAMHÄLLET

EN RAD SAMHÄLLSFÖRÄNDRINGAR påverkar på olika sätt civilsamhället och civilsamhällets aktörer idag. I detta avsnitt kommer några av dessa att tas upp. Förhoppningen är att en beskrivning av de uttryck som denna påverkan kan ta ska kunna bidra till ökad förståelse för de utmaningar och möjligheter som civilsamhällesaktörer idag står inför.

Viktigt att ha med sig i det här sammanhanget är att civilsamhället är mångfacetterat. Vissa samhällsförändringar påverkar en viss typ av organisationer, medan andra inte påverkas nämnvärt. En del organisationer kan ha närmare till att påverkas av trender som hela tiden finns i omgivningen, andra påverkas i mindre utsträckning.

Det kan här också vara på sin plats att poängtera att man hela tiden kan hitta parallella berättelser. En berättelse kan sätta fokus på nyliberalismens konsekvenser medan en annan kan synliggöra en aldrig så levande aktivism inom den globala rättviserörelsen. Att tala om tydliga skiften kan vara svårt när man pratar om något så mångfacetterat som civilsamhället, men här görs ändå ett försök genom att rikta ljuset på förändringar som framhålls av ett antal forskare med fokus på civilsamhällesfrågor.

Men först en kort bakgrund kring just begreppet civilsamhälle.

BEGREPPET CIVILSAMHÄLLE

Ideell sektor, civilsamhälle, tredje sektorn, social ekonomi, folkrörelser eller föreningar? Många forskare, praktiker och politiker som ägnar sig åt frågan använder sig idag av begreppet civilsamhälle eller det civila samhället. Begreppet började användas under tidigt 1990-tal, då med en tydlig politisk innebörd. Idag får det anses vara ett vedertaget begrepp sedan ett antal år. Det finns dock fortfarande ingen enighet om vad begreppet inbegriper; ”Olika aktörer fäster olika förhoppningar vid civilsamhället och kommer att betona dess innebörd på olika sätt.”¹⁶ Aktörer med olika ideologisk hemvist, i Sverige som i andra länder, har sett civilsamhället som lösningen på problem i respektive samhälle. Begreppet blir därmed mångtydigt och ofta normativt. Forskare vid Ersta Sköndal högskola menar att även om civilsamhällesbegreppet tappat sin politiska kraft så finns det fortfarande en politisk innebörd i begreppet i och med att det kan kopplas till människors samtal om det gemensamma samhället och vad som måste till för att det ska bli bättre.¹⁷ Samma forskare redogör för vad civilsamhällesbegreppet ofta avser inom den svenska forskningen:

”(...) det avser en samhällssfär som är avgränsad från den privata sfären där familj, släkt och vänner ingår; från företags- sfären där företag agerar på marknader och från den statliga sfären där statliga och kommunala organisationer verkar. Civil-

samhället rymmer då ideella organisationer, människors ideella engagemang och de ideologier som gör människors handlingar meningsfulla och organisationer legitima. Det ideella engagemanget måste inte vara knutet till ideella organisationer. Även nätverk, lösligt eller oorganiserat engagemang och enskilda människors civila engagemang ingår i civilsamhället.”¹⁸

När man släpper teorin ger dock verkligheten en annan bild, där gränserna mellan de olika sfärerna långt ifrån är så givna och skarpa som citatet låter påskina.

Vad gäller skillnaden mellan begreppen folkrörelser och civilsamhälle kan denna tydliggöras utifrån Vetenskapsrådets distinktion mellan forskning om respektive fenomen. I detta sammanhang avser folkrörelser framför allt föreningar som har haft en historisk roll i byggandet av folkhemmet och välfärdsstaten. Begreppet civilsamhället avser en vidare sfär av föreningar och sammanslutningar;

”Kvinnorörelsen, pensionärsrörelsen, fredsrörelsen, musikrörelsen, Attac-rörelsen, Greenpeace, Svenska Turistföreningen, hembygdsrörelsen och naturvårdsrörelsen, liksom hela det övriga organisations- och föreningssverige i stort.”¹⁹

Det som kommer att stå i förgrunden i detta avsnitt är alltså civilsamhället och dess förutsättningar och inte de klassiska folkrörelserna.

MARKNADISERING & NEW PUBLIC MANAGEMENT

Den marknadsliberala trend som vi ser i samhället generellt har inom offentlig verksamhet tagit sig uttrycket New Public Management (NPM). Styrmodellen NPM kan ses som en global reformrörelse som ”inspirerats av en rad ekonomiska teorier och normerande värderingar som framför allt syftar till ökad effektivitet”.²⁰ Fenomen som marknadsorientering, decentralisering och upphandling kan sägas vara hörnstenar i denna reform. Detta leder ofta till att skillnaderna mellan privat och offentligt tonas ner, att det finns en preferens för privata alternativ, att ökad konkurrens från privata utförare råder. Vidare riktas inom ramen för NPM starkare fokus på mätbara prestationsmål och kontrollinstrument. Ett ökat intresse för management och managementidéer råder och medborgaren ses ofta som kund. Som en följd av denna reformvåg präglas offentlig sektor alltmer av komplexa managementpraktiker, styrmodeller och kontrollstrukturer. Den privata sektorn står som förebild. ”Filosofin bakom marknadiseringen är att den privata marknaden per definition är mer effektiv än den offentliga sektorn.”²¹

Även hos civilsamhällets organisationer kan tendensen mot ►

en ökad marknadisering ses; ekonomiska samarbeten med vinstdrivande företag, finansiering via rent kommersiella aktiviteter, konkurrens om kontrakt på någon typ av marknad eller att dessa organisationer blir alltmer marknadsanpassade och företagslika.²² Den effektivitetssträvan som är ett resultat av fokus på NPM inom offentlig verksamhet tycks påverka även verksamheter som återfinns i den offentliga sfärens närhet, såsom föreningsverksamhet.

Om det numera finns en hel del skrivet om effekterna av NPM inom den offentliga sektorn finns det, enligt Lundström och Wijkström, desto mindre skrivet om effekterna av NPM på ideella och idéburna organisationer.²³ I det följande kommer dock tre exempel på sådana effekter ges.

Ett första exempel beskrivs av juristen Heitmann utifrån en norsk vårdkontext. Utgångspunkt här är de förutsättningar som en marknadsorienterad, liberalistisk praxis och en konsekvent anbudsordning kan innebära för ideella organisationer som är verksamma inom välfärdssektorn. Heitmann beskriver en utveckling där väl fungerande organisationer mister avtal om drift och finansiering från det offentliga; ”Förändringen kommer som en blixtnad från klar himmel och leder till att kompetenta yrkesmiljöer rivs upp, erkända behandlingsformer avvecklas, patienter blir stående utan vård, anhöriga skriker ut sin förtvivlan.”²⁴ Heitmann menar att det finns en risk att den ideella sektorns verksamhet inom välfärdsproduktionen utplånas.²⁵

I ett andra exempel, taget från konstvärlden, aktualiseras frågan om civilsamhällets kontrollfunktion, i relation till såväl stat som näringsliv. I detta sammanhang lyfts svårigheten att få till ansvarsutkrävande i NPM-styrda förvaltningar.²⁶ Som ett led i NPM-reformerna har mer makt getts åt anonyma tjänstemän och som ett resultat av denna anonymitet kan det vara mer komplicerat för medborgare att bedöma de jobb som tjänstemän gör, jämfört med tidigare då politiker stod tydligare ansvariga. ”Att på detta sätt agera ’watchdog’ gentemot makten kan alltså försvåras om de faktiska beslutfattarna inte längre är lätt igenkännbara politiker (...), utan mer anonyma tjänstemannagrupper (...)”²⁷

Ett tredje exempel hämtas bl.a. från en rapport skriven av ekonomerna Anna Fyrberg Yngfalk och Johan Hvenmark för Riksidrottsförbundet, som belyser hur myndigheter bedömer föreningar utifrån marknadens logik. Det ena fallet som beskrivs i rapporten involverar Konkurrensverket och handlar om huruvida Bilsportförbundet kan sägas förhindra konkurrens gällande bilsporttävlingar eller inte. I det andra fallet ställs aspekter av konsumentpraxis och konsumentskydd mot medlemskap, medlemmar och föreningars särart genom Konsumentverkets hantering av Friskis & Svettis. Ett tredje fall

(som inte finns med i rapporten) involverar Skatteverket och följer samma logik. Skatteverket menar att föreningars second hand-butikers verksamheter åsidosätter konkurrensen. Frågan avgjordes i september 2013 i Högsta Förvaltningsdomstolen med en dom efter EU-regler som innebär att momsinsatningar även ska gälla ideella föreningar som bedriver second hand-försäljning i större skala. Föreningarna har att välja mellan att betala moms eller att begränsa öppettiderna till 24 timmar per vecka. Riksdagens skatteutskott är eniga om att momsskyldigheten ska tas bort. Förutsättningarna från EU:s sida som föranlett situationen har ändrats, men trots det ligger Skatteverkets beslut om föreningars momspåbuds fast. I maj 2015 meddelades så att föreningarna ska få tillbaka den inbetalda momsen senast i september genom ett särskilt stöd. Därefter kommer momsen som betalas in fram till årsskiftet att betalas ut månadsvis. Att ligga ute med pengar innebär dock att organisationerna inte har råd med ordinarie verksamhet som läsläsningshjälp för barn, häktesbesökare, arbetsträning för människor i utanförskap, sommarläger för barn från resurssvaga hem etc. Caroline Andermatt, vd för Myrorna och ordförande i branschorganisationen Ideell Second Hand har varit mycket kritisk men ser positivt på det senaste budet.²⁸ En snabb sökning på nätet visar dock att lösningen kommer för sent för vissa second hand-butiker som på grund av momskravet har tvingats säga upp personal och/eller hotas av nedläggning.

Den långsiktiga lösningen som presenterats på momsfrågan är förslag på en ändring i inkomstskattelagen som skulle innebära att föreningarna slipper momspåbuds från den 1 januari 2016. På SvD:s ledarsida togs frågan upp i slutet av april och farhågan att en ändrad skattelagstiftning skulle vålla huvudbry i EU lyftes;

*”Risken med förslaget är dock att det skulle kunna dra till sig EU-kommissionens skarpa blick igen – med ett potentiellt förvärrat läge. Organisationerna själva har skissat på ett annat förslag, som redan tillämpas framgångsrikt i andra EU-stater. Detta har man dock inte fått gehör för från Finansdepartementet – och heller ingen förklaring varför.”*²⁹

Fyrberg Yngfalk menar att de tre fallen visar att myndigheter inte alltid ser den ideella verksamhetens särart och den samhällsnytta som föreningar kan bidra med. Detta förhållningssätt hos myndigheter, menar Fyrberg Yngfalk och Hvenmark, kan underblåsas av att föreningar inte sällan konstruerar minst två bilder av sig själv – dels den

ideella organisationen och dels den professionella aktören på marknaden. Då föreningar verkar som professionella aktörer på marknaden i konkurrens med privata aktörer tycks det, sett utifrån flera myndigheters perspektiv, spela mindre roll att organisationerna formellt är föreningar.³⁰ Detta kan ses som ett exempel på att gränserna mellan de olika sfärerna – privat, offentligt och ideellt – idag tenderar att flyta ihop och att detta inte är helt okomplicerat.

Flera forskare menar att nyliberalismens utveckling och samhällsnärvaro leder till att staten får en ny roll i stället för, vad som ibland hävdas, att staten får en förminskad roll. Fyrborg Yngfalk och Hvenmark konstaterar: ”Med detta som fond menar vi att staten i de två fall vi studerat, via myndigheterna Konkurrensverket och Konsumentverket, tenderar att agera i marknadens tjänst.”³¹ Författarna framhåller här även att det finns en risk att kommuner tar efter myndigheters agerande i relation till föreningar, dvs. att fenomenet att offentliga aktörer bedömer föreningar utifrån marknadens logik sprider sig.

Att NPM har avarter som måste tas på allvar har länge varit tydligt för många forskare och praktiker. En av dessa avigsidor lyftes även av civilminister Ardalan Shekarabi (S) i en debattartikel i januari 2015. I fokus för regeringens satsning för att motverka avigsidorna med NPM står hotet mot tilliten, dvs. det samhälleliga kitt som bygger på att befolkningen anser att det går att lita på andra människor. Hotet mot tilliten menar civilministern bl.a. är en konsekvens av att man inom offentlig sektor och välfärdsområdet ”försökt göra marknad av ett område som inte har med marknaden att göra”.³² Välfärdsmedarbetarnas kompetens och erfarenheter får stå tillbaka och i stället står styrmodeller och kontrollsystem i centrum. Som ett led i att förändra detta pågår en rad kunskapsseminarier vid svenska universitet, vilka kommer att utgöra underlag till en utredning som så småningom ska tillsättas.

Utifrån detta kan konstateras att frågan om NPM (som ett problem) finns på den politiska dagordningen (vilket är en skillnad mot tidigare) men att det förmodligen kommer dröja lång tid innan förändringar når ut i den statsapparat som i decennier haft tydliga instruktioner att implementera såväl tankesätt som arbetssätt präglade av NPM. Även om fokus på NPM:s avarter inom välfärdsområdet skulle innebära förändringar just inom det området är det inte säkert att andra områden, som även de idag är präglade av NPM, skulle påverkas nämnvärt.

JURIDIFIERING

Ett samhällsfenomen som vi ser i Sverige likväl som i Europa idag är politikens juridifiering. Detta fenomen kan kort beskrivas som att samhällsproblem i allt större grad beskrivs i rättsliga termer och att deras lösning söks i lagstiftningen. Juridifieringen kan exemplifieras av att institutioner som EU-domstolen och Europadomstolen får allt större inflytande, inte minst i frågor som rör mänskliga rättigheter. Denna trend tycks påverka även det offentliga i form av myndigheters arbete. I exemplet ovan vad gäller ideella föreningars second hand-verksamhet tillämpar myndigheter konkurrenslagstiftning framtagen för att reglera privata aktörer även för föreningars verksamhet. Det är möjligt att det kan ses som ett uttryck för den ökade juridifieringen i samhälle.

Idag finns det ingen lagstiftning rörande ideella föreningar specifikt. Det finns en konstitutionell ordning, men det saknas ”civilrättsliga regler som detaljstyr föreningslivet, åtminstone när det kommer till den ideella föreningen som ännu saknar egen lagstiftning”.³³ I Karin Källströms Juridikboken för ideella föreningar tas frågan om föreningslagstiftning upp. Där framgår att frågan har varit uppe vid flera tillfällen i riksdagen, men detta framför allt under den period då folkrörelserna växte fram. Att det fortfarande inte finns en särskild lagstiftning som gäller för ideella föreningar har motiverats med den stora variation som finns inom den ideella sektorn. Bl.a. detta skäl framgår i den sammanställning av argument för respektive mot en lagstiftning som finns i samma bok:

Argument för en lag för ideella föreningar:

- * En lag skulle skapa tydlighet kring vad som gäller.
- * En lag skulle kunna stärka skyddet för minoriteter, långivare och anställda i ideella föreningar.
- * Ideella föreningar är av stor samhällelig betydelse och har avsevärda egendomar, därför vore det bra med en tvingande lag om registrering för alla ideella föreningar.

Argument mot en lag för ideella föreningar:

- * De ideella föreningarna är så olika varandra att en gemensam reglering skulle bli sämre för merparten.
- * Det är av stor betydelse för föreningsfriheten att staten inte detaljstyr hur medborgarna organiserar sig.
- * Det vore betungande för det ideella engagemanget att behöva hålla koll på detaljerade föreskrifter.³⁴

"DENNA NYA TYP AV SAMHÄLLSSTYRNING KAN MEDFÖRA BÅDE FÖR- OCH NACKDELAR FÖR CIVIL-SAMHÄLLESAKTÖRER."

I propositionen En politik för det civila samhället (2009) framhålls att "det är en dominerande uppfattning att det är både värdefullt och ändamålsenligt att de ideella föreningarna har stor handlingsfrihet. (...) det finns därför inte något behov av lagstiftning eller annan författning för de ideella föreningarna utöver de regler som redan finns, bl.a. genom rättspraxis".³⁵ Källström konstaterar att det idag inte finns några kända planer på en lagstiftning för ideell sektor men hon spekulerar kring om förstärkta rättigheter i den svenska regeringsformen skulle kunna skydda föreningar från det som hon benämner som den ideella sektorns stora hot – myndigheter som "bara följer reglerna" och genom detta tillämpar samma regler för föreningar som för företag.³⁶ Det finns inget juridiskt vakuum utan på varje område måste någon lagstiftning kunna tillämpas. Det är möjligt att detta juridiska faktum i kombination med en ökad juridifiering i samhället medför den nya situation som bl.a. föreningar som bedriver second hand-verksamhet ställs inför då lagstiftning ämnad för andra områden i samhället tillämpas även på dem. Fyrberg Yngfalk och Hvenmark menar att situationen med en ideell sektor som är relativt oreglerad av svensk lagstiftning öppnar för att exempelvis normer och värderingar kan bli avgörande och att tolkningsföreträde därmed kan ges åt andra intressen än föreningarnas vilket visas i fallet med second hand-butikerna.

*"(...) den som kan hänvisa till och sägas företräda en bred och allmän lag eller juridiskt etablerad praxis bestämmer också vad som gäller. Inte minst när lagen eller praxis i fråga dessutom har koppling till en överordnad EU-nivå. En direkt följd av detta är att det som annars kan ses som en klar fördel, ideella organisationers relativa oreglerade existens i förhållande till rådande lagstiftning, samtidigt kan innebära en tydlig nackdel."*³⁷

I tidskriften Kurage skriver även Karin Mattsson Weijber, ordförande för Riksidrottsförbundet 2005–2015, om företagslogik

som tränger undan den ideella sektorn: "Myndigheter tolkar lagar. Om tolkningarna blir fel ur politisk synvinkel bör de rimligen skrivas tydligare." Mattsson Weijber menar i samma artikel att politikerna har uppfattat den oro som finns inom civilsamhället och hänvisar till en utredning som ska vara klar 2016 med uppdrag att:

- * brett undersöka möjligheterna att underlätta för det civila samhällets organisationer att bedriva sina verksamheter,
- * analysera och bedöma om organisationernas särart och ställning i förhållande till nationell lagstiftning och EU-rätt kan och bör utvecklas eller tydliggöras.

Den nya regeringen kom med ett tilläggsdirektiv till utredningen vilket innebär att utredningen ska:

- * föreslå hur det civila samhällets villkor kan stärkas så att dess roll i demokratin kan värnas och utvecklas.³⁸

DEN NYA TIDENS GOVERNANCE

Ytterligare ett exempel på en aktuell samhällsförändring är "från government till governance", vilket innebär att samhället alltmer styrs genom nätverksstyrning i stället för de hierarkiska styrformer som tidigare varit de vanliga. Frågor som tidigare hanterats och lösts av staten involverar idag flera olika slags aktörer. En vanlig förklaring till denna utveckling är att de samhällsproblem som politiken har att lösa idag är mer komplexa än tidigare, såväl på global och nationell som på lokal nivå. Det offentliga, och de offentliga resurserna, räcker inte till för att lösa de utmaningar samhället står inför och därför är aktörer från civilsamhället och näringslivet i högre grad inblandade såväl i arbete före politiska beslut som i arbetet efter, dvs. i implementering av, politiska beslut.

Denna nya typ av samhällsstyrning kan medföra både för- och nackdelar för civilsamhällesaktörer. Nya möjligheter till delaktighet kan öppna sig, men den nya ordningen kräver också att civilsamhällesorganisationer håller sig à jour med olika sorters frågor och att agendan trots allt ofta sätts av statliga/offentliga aktörer. Detta sker genom den metagovernance som är utmärkande för governanceprocesser och som innebär att ramarna för processen sätts av staten/den offentliga aktören, ramar som ofta kan spela en stor roll för utfallet. Forskare pekar även på svårigheten att utkräva ansvar för beslut fattade inom processer där många aktörer varit inblandade.

Mot bakgrund av utvecklingen "från government till governance" kan de ökade förväntningarna på att civilsamhället ska bidra till välfärd, demokrati och integration ses som logiska. Dessa förväntningar konkretiseras bl.a. i de överenskommelser på det sociala området och integrationsområdet som slutits mellan stat, kommun/landsting och civilsamhällesaktörer.

Reuter visar i sin analys av den nationella överenskommelsen på det sociala området hur olika förväntningar präglar processen och hon pekar även på överenskommelsens normerande funktion.³⁹ Civilsamhällesföreträdare framhåller ofta att inte tillräckliga resurser tillsätts för arbetet utifrån överenskommelserna, vilket kan visa på att överenskommelserna just har blivit ett sätt att försöka lösa samhällsutmaningar som staten/ det offentliga eller offentliga resurser inte räcker till. Civilsamhällesorganisationerna förväntas tillföra resurser exempelvis i form av ideellt arbetande personer. Flera är också de forskare som ser överenskommelserna som ett uttryck för det offentliga intresse av att spara pengar genom att involvera aktörer från civilsamhället i välfärdsproduktionen.⁴⁰ Statsvetaren Erik Amnå, till nyligen även förbundsordförande för Bilda, ser desutom en annan risk i överenskommelsernas tid;

*”Fastän det rimligen inte är syftet, tror jag att denna politik riskerar att undergräva vårt existensberättigande som folkrörelser och studieförbund. Dessutom kan den ta fokus från det vi borde göra till det andra anser att vi bör göra.”*⁴¹

Ytterligare ett uttryck för denna förväntan att civilsamhället ska bidra till välfärd, demokrati och integration är att en allt större andel av det statliga stödet till organisationer idag utbetalas i form av projektbidrag i stället för generella bidrag, såsom organisationsbidrag och verksamhetsbidrag. Trenden är att de villkorade bidragen ökar medan de ovillkorade bidragen minskar. Mellan 2003 och 2009 minskade organisationsstöden från 18 procent till 9 procent och verksamhetsstöden från 56 procent till 50 procent av det totala stödet.⁴² Det egenvärde som tidigare kunde motivera för statsbidrag är idag inte längre tillräckligt, utan organisationer och föreningar behöver allt oftare presentera en plan för vad som ska åstadkommas för att medel ska beviljas och därefter redovisa resultatet. Utgångspunkten är ofta att nyttan med insatsen ska kunna mätas. Trenden mot mer villkorade bidrag och ökad utbetalning för utförda tjänster medför även att organisationer ställs inför ökade krav på styrning, redovisning av resultat och kvalitetskontroller.⁴³ Amnå menar att den ideella sektorn idag ges en ny legitimitetsgrund;

*”Inrangeringen av den svenska ideella sektorn under en civilsamhälleshatt innebär att den ges en ny legitimitet. Tidigare tillskrevs verksamheterna ett värde i sig. Nu är det dess mätbara nytta per insatt skattekrona som skapar politisk åtrå.”*⁴⁴

Lundström och Wijkström konstaterar att den nya governance

(samhällsstyrningen) kommer att bli mer komplex, till följd av den ökade komplexiteten som idag kan noteras i spåren av de förändringar som sker på välfärdsområdet. Denna mer komplexa governance ser samma forskare kommer att bli en viktig del av det nya samhällskontraktet.⁴⁵

FORTSATT HÖGT ENGAGEMANG

I en internationell jämförelse har vi ett högt civilsamhällesdeltagande i Sverige. Sett utifrån medlemskap i organisationer och föreningar får det svenska civilsamhället betraktas som starkt. Medlemskapet har traditionellt haft ett starkt fäste i det svenska civilsamhället och har kunnat erbjuda den enskilde medborgaren (medlemmen) påverkansmöjligheter via länken upp genom den interna organisationsstrukturen och vidare in på den politiska arenan. I SOM-institutets nationella undersökning 2013 uppger nästan fyra av fem svenskar att de är medlemmar i minst en förening.⁴⁶ Trots denna höga andel speglar SOM-undersökningen en något dalande trend vad gäller medlemsaktivitet (medlemsaktivitet definieras här som andel av svenska folket som uppger att de är medlemmar i minst en förening). I en jämförelse utifrån SCB:s siffror vad gäller medlemskap (i minst en förening) framgår exempelvis att denna siffra 2009 hade minskat till 80 procent jämfört med 2003 då siffran var 90 procent. Sedan frågan för första gången 1986 ställdes i SOM-institutets undersökning har den totala medlemsaktiviteten sakta med säkert sjunkit. I SOM-undersökningen framgår att tappet framför allt kan härledas till folkrörelser, exempelvis fackföreningar, och politiska partier. Statsvetarna Edvin Boije och Mattias Ottervik menar att denna utveckling kan ha flera orsaker och framhåller som ett exempel höjningarna i a-kasseavgifterna 2007 och 2008.

Det politiska beslutet att införa avdragsrätt för gåvor till ideella organisationer kan även det indirekt sägas motverka medlemsmodellen i och med att avdrag inte är möjligt för medlemskap, utan indirekt kan ses gynna givande på bekostnad av medlemskap. Tankesmedjan Sektor3 har beskrivit att genom lagen om avdragsrätt ”uppmuntras givande till en organisation som rycker in vid miljökatastrofer, men inte till de organisationer som driver på för en bättre miljö”.⁴⁷

I SOM-institutets senaste undersökning behandlas även civilsamhället ur ett demografiskt perspektiv, dvs. med fokus på hur medlemssammansättningen ser ut;

*”Det utanförskap som präglar det svenska samhället i stort speglas också tydligt i civilsamhällets sammansättning. Närmare bestämt, de som redan är välintegrerade inkluderas medan de andra hamnar utanför.”*⁴⁸

"CIVILSAMHÄLLET OCH FÖRENINGSLIVET KAN ANTAS UTGÖRA EN ARENA PÅ VILKEN SOCIAL INTEGRATION KAN SKAPAS, VILKET I SIN TUR SKULLE KUNNA HA BÄRING PÅ TILLITSNIVÅER I SAMHÄLLET SAMT PÅ FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR DEMOKRATISKT DELTAGANDE."

Trots sjunkande medlemssiffror är det svårt att ge ett entydigt svar på frågan om civilsamhället är på uppgång eller nedgång. Svedberg m.fl. visar i den senaste befolkningsstudien med fokus på ideellt/frivilligt arbete och informella insatser att det medborgerliga engagemanget i Sverige är exceptionellt högt.⁴⁹ I studien framgår att engagemangsnivån är stabil jämfört med tidigt 1990-tal då den första befolkningsundersökningen genomfördes. Det ideella arbetet minskar alltså inte, vilket man från tid till annan kan få intrycket av i det offentliga samtalet. I den senaste undersökningen framgår även att nättaktivismen ökar och resultaten i rapporten pekar på att nättaktivism och traditionellt ideellt arbete kompletterar och till och med förstärker varandra. Forskarna bakom undersökningen konstaterar att:

*"(s)studierna visar att trots upp- och nedgångar i den svenska ekonomin, trots stora förändringar när det gäller arbete och sysselsättning och trots skilda politiska regimer samt tydliga kulturella och sociala förändringar så är den totala omfattningen på engagemanget exceptionellt stabil och mycket hög."*⁵⁰

Att det medborgerliga engagemanget kan se annorlunda ut idag exemplifieras av att nättaktivism blivit ett sätt att engagera sig, inte bara i Sverige utan även globalt. Även nätverksaktivism är en engagemangsform som ofta lyfts fram när nyare former av engagemang diskuteras, dvs. ett engagemang som inte tar sin utgångspunkt i en organisation eller ett medlemskap. Båda dessa former av aktivism kan ses som betydelsefulla för den globala trend som innebär att civilsamhällesaktörer/individer påverkar politik på ett annat sätt än tidigare, exempelvis gen-

om konsumentmakt och genom att hänga ut aktörer (privata eller statliga) vars agerande inte anses godtagbart. Kunskap, information och engagemang sprids på ett annat sätt i den digitala världen. Det medborgerliga engagemanget har i den globaliserade värld vi lever i idag fått ytterligare en dimension.

ETT MÅNGFALDSPRÄGLAT SAMHÄLLE

Deltagandet i civilsamhället är som sagt högt i Sverige, detta gäller både inrikes och utrikes födda medborgare. Man kan dock se skillnader mellan dessa två gruppers engagemang. För det första kan man se att andelen utrikes födda som är aktiva i civilsamhället är lägre jämfört med andelen aktiva inrikes födda. För det andra kan man se skillnader vad gäller vilken typ av organisationer utrikes födda respektive inrikes födda engagerar sig i. Ett exempel på detta ges i sociologen Lisa Kings avhandling Till det lokals försvår – civilsamhället i den urbana periferin (2011), där det lokala föreningslivet i ett socioekonomiskt svagt område beskrivs som "sprudlande men avskuret". Föreningslivet som Kings studerat beskrivs till stora delar vara organiserat utifrån etniska skiljelinjer och fungerar ofta som stöd och komplement när det privata och/eller det offentliga inte räcker till. Många av de lokalföreningar som Kings kommit i kontakt med är formellt medlemmar i en riksorganisation eller erhåller stöd från de traditionella folkrörelserna, men denna relation består "snarare av ekonomiska transaktioner än samarbete och idéutbyte".⁵¹ Kings menar att de föreningar som hon studerat är geografiskt avskurna såväl vad gäller själva verksamheten som de aktivas känsla av tillhörighet. Studien kan sägas exemplifiera hur föreningar bestående av framför allt utrikes födda medborgare är avskurna från politiska beslutsarenor. Enligt Kings finns viljan att påverka, men de sociala frågorna tenderar att ta över. Detta belyser den utmaning som ett mångfaldspräglat samhälle kan innebära vad gäller att skapa förutsättningar för demokratiskt deltagande, göra röster hörda och att få upp frågor på den politiska dagordningen även för medborgare som inte har lång föreningserfarenhet och kontaktytor in i politiken sedan generationer.

En annan demokratisk utmaning som det mångfaldspräglade samhället ställs inför är effekten av ökad mångfald och av segregering på tilliten i samhället. Studier om lokalsamhälletillit som gjorts inom ramen för Ersta Sköndal högskolas undersökning Tillitsbarometern visar att det finns ett negativt samband mellan mångfald och lokalsamhällestillit.⁵² Forskarna bakom studien framhåller två mekanismer som skapar olikhet på lokal nivå, den ena etnisk, den andra ekonomisk, vilka båda gör det svårare att känna tillit. Samma barometer visar även att de som oftare har kontakt med andra i närområdet också

har högre lokalsamhällestillit, vilket särskilt gäller i områden med hög mångfald. Vad gäller den generella tilliten finns det forskare som menar att det är graden av social isolering och inte etnisk heterogenitet som påverkar tillitsnivån, vilket skulle innebära att mycket segregerade samhällen tenderar att ha lägre tillit.

Civilsamhället och föreningslivet kan antas utgöra en arena på vilken social integration kan skapas, vilket i sin tur skulle kunna ha bäring på tillitsnivåer i samhället samt på förutsättningar för demokratiskt deltagande. Ett aktivt föreningsliv och civilsamhälle har ofta lyfts som en viktig komponent för demokrati i ett samhälle. Den amerikanske statsvetaren Putnams teori om det sociala kapitalet, ett kapital som utgörs av sociala nätverk, tillit och normer för ömsesidighet betonar just vikten av människors organisering. Denna teori har dock ifrågasatts av andra forskare och i detta sammanhang framhålls bl.a. att föreningar inte i sig själva kan sägas vara positiva för demokratin. Generellt kan man säga att det idag inom den samhällsvetenskapliga forskningen finns en mer kritisk och ifrågasättande hållning inför föreningslivets och de föreningsengagerades möjligheter att skapa socialt kapital.⁵³ Statsvetaren Bo Rothstein är en av de som ifrågasätter civilsamhällets och föreningslivets betydelse och betonar i stället vikten av stabilitet och pålitlighet hos den offentliga sektorns institutioner. Rothstein menar att förhållandet är det omvända, dvs. att ett rikt civilsamhälle är en produkt av ett väl fungerande politiskt system inklusive förvaltning. Forskare vid Ersta Sköndal högskola ställer dock inte de offentliga institutionerna mot civilsamhället, utan menar att både civilsamhället och den offentliga sektorns institutioner kan ha betydelse för tilliten i ett samhälle.⁵⁴

ETT ANDRA PARADIGMSKIFTE?

Ett första paradigmskifte inom civilsamhällessfären kan sägas ha skett i skiftet mellan associationsväsendet och folkrörelserna som beskrivs i avsnittet Föreningarnas förlovade land. I det här avsnittet sätts fokus på frågan om vi idag står inför ett andra paradigmskifte.

Många, såväl forskare som debattörer, menar att civilsamhällets förutsättningar idag håller på att förändras. Att vi står inför en omstrukturering, att vi lever i en brytningstid. Att relationen mellan civilsamhälle och samhälle förändras och att relationen mellan samhälle och individ förändras. Det vi säkert kan utgå från är att flera av de förändringar som vi ser runt om oss påverkar samhället i stort och därmed civilsamhället och även nykterhetsrörelsen.

Att det är ett skifte som civilsamhället står inför är alltså

”VÄLFÄRDSOMRÅDET – VÅRD, SKOLA, OMSORG – HADE REDAN UNDER 1990-TALET ÖPPNATS UPP FÖR IDÉBURNA AKTÖRER. EN MILSTOLPE I POLITIKEN BLEV SEDAN ALLIANSENS REGERINGSFÖRKLARING 2006 DÄR DET STOD KLART ATT YTTRELLIGARE FÖRÄNDRINGAR VAR ATT VÄNTA.”

många forskare överens om. Detta skifte beskrivs av olika forskare på olika sätt, var och en utifrån sitt respektive perspektiv. En gemensam utgångspunkt är dock ofta att analyserna tar avstamp i välfärdsfrågor och de förändringar som äger rum inom detta område. Innan vi går över till hur detta skifte beskrivs kommer politiken för det civila samhället kort att redogöras för eftersom den i mångt och mycket tydliggör flera av de förändringar vi ser idag.

Välfärdsområdet – vård, skola, omsorg – hade redan under 1990-talet öppnats upp för idéburna aktörer. En milstolpe i politiken blev sedan alliansens regeringsförklaring 2006 där det stod klart att ytterligare förändringar var att vänta. Begreppet folkrörelser användes inte och den då nytillträdde statsministern Fredrik Reinfeldt deklarerade:

”Grunden för trygghet och gemenskap läggs i ett starkt civilt samhälle såsom föreningsliv, idrottsrörelser, kyrkor, samfund, och ideella organisationer. Solidariteten i de offentliga välfärdssystemen är ett komplement till ett samhälle som i högre grad präglas av medmänsklighet, ansvarstagande och idealitet.”⁵⁵

Här anas den utveckling som ibland kommit att gå under beteckningen ”från välfärdsstat till välfärdssamhälle”. Från det att staten till stora delar haft monopol på välfärdsproduktionen är nu statens ansvar tänkt att reduceras och andra aktörer i samhället förväntas träda in. Det offentliga beskrivs i regeringsförklaringen 2006 vara ”ett komplement till ett samhälle (...)”. Det Reuter kallar en institutionaliserad arbetsdelning mellan det offentliga och folkrörelserna (se avsnittet ►

Föreningarnas förlovade land), där det offentliga ansvaret för produktionen av välfärd, är inte längre den tänkta arbetsdelningen. Reuter menar att överenskommelsen på det sociala området (se avsnittet Den nya tidens governance) kan förstås som "en spegel av en större pågående samhällstransformation, men också som en arena för förhandling".⁵⁶ Reuter visar i sin analys av överenskommelsetexten att det som förhandlas i sammanhanget är civilsamhällets framtida roll och funktion:

*"Formuleringarna om demokrati och organisationernas politiska och kritiska roll bör med andra ord tolkas som ett slags 'passivt' diskursivt verktyg – deras funktion i texten är att möjliggöra, bereda vägen för och legitimera budskapet om organisationernas potentiella service-roll."*⁵⁷

Formuleringarna om demokrati och organisationernas politiska och kritiska roll kan alltså betraktas som ett medel för att uppnå ett mål – dvs. en rad serviceorganisationer inom det sociala området.

Politiken för civilsamhällesområdet konkretiserades år 2009 i propositionen En politik för det civila samhället i och med vilken den tidigare folkrörelsepolitiken ersattes. Propositionen innebar även att civilsamhällespolitiken ska genomföras i dialog med civilsamhällets organisationer. År 2010, samma år som den nya politiken fastslogs, etablerades Partsgemensamt forum, som samlar representanter från regeringen och civilsamhället.

Ambitionen är att denna dialog ska kunna bidra till att förbättra villkoren för civilsamhällets organisationer så att de kan:

- * göra människor delaktiga
- * agera röstbärare och opinionsbildande
- * vara organisationer av verksamheter och på så sätt bidra till samhällsutvecklingen och välfärden.⁵⁸

Inom ramen för Partsgemensamt forum diskuteras en rad frågor, några av dessa exemplifieras här: demokrati och röstbärrroll, organisationer som utförare av välfärdstjänster, inkludering och mångfald, förutsättningar för idéburet företagande, den ideella sektorns särart och motivering för särbehandling i förhållande till företag, finansieringsmöjligheter och statsbidrag. Idag deltar Våra Gårdar som en av 16 organisationer i Partsgemensamt forum.

Forskare, debattörer och praktiker har olika syn på utvecklingen inom civilsamhället och det som sker i spåren av denna. Ett begrepp som myntades redan på 1990-talet var "från röst till service". Med begreppet avsåg Lundström och Wijkström

"de förändringar som innebär att sektorns betydelse för intresseorganisering och som röst för medborgarna, åtminstone i relativa termer, kommer att minska till förmån för olika typer av serviceproduktion".⁵⁹ Denna rörelse mot att en allt större andel organisationer kan kategoriseras som verksamma inom området social omsorg menar samma forskare har fortsatt sedan 1990-talet. I det här sammanhanget har det även lyfts fram att vi i Sverige närmar oss den anglosaxiska traditionen där socialt frivilligt arbete, både i organiserad form och genom mer informella insatser, har en tydlig roll. Wijkström nämner i detta sammanhang filantropins och frivillighetens återkomst som en del i det nya samhällskontrakt som han menar är under omförhandling. Och i detta sammanhang utmanas, enligt samma forskare, det tidigare "folkrörelsekontraktet".

För att återgå till begreppet "från röst till service" kan konstateras att det har fått genomslag i civilsamhällesdebatten. Lars Svedberg och Johan von Essen vid avdelningen för forskning om det civila samhället vid Ersta Sköndal högskola menar dock att det finns skäl att diskutera begreppet och nyansera den tyngdpunktsförskjutning som "från röst till service" innebär. De undersökningar som pekar på denna förskjutning har genomförts utifrån framför allt ekonomiska mått. Civilsamhällesorganisationer som är engagerade i välfärdsfrågor har fått större ekonomisk betydelse och ideella organisationers kostnader kopplade till välfärdsproduktion har ökat. Men, menar Svedberg och von Essen:

*"(d)et behöver dock inte betyda att detta måste ske på bekostnad av deras röstfunktion eller att de skulle vara mindre intresserade av att utöva politisk påverkan. Röst- och servicefunktionerna kan ju förstärka varandra eftersom ideella organisationers förmåga att påverka både politiken och den allmänna opinionen förmodligen ökar om de agerar genom att till exempel utöva välfärdstjänster."*⁶⁰

Sett utifrån detta perspektiv skulle alltså rörelsen "från röst till service" även kunna innebära att civilsamhällesrösten i välfärdsdebatten stärks.

Om Wijkström menar att vi idag upplever filantropins och frivillighetens återkomst, resonerar Trägårdh kring begreppet borgerlighetens återkomst för att beskriva den utveckling vi ser idag. Trägårdh menar att den förändrade relationen mellan stat och civilsamhälle kan tyda på det. Vi kan idag se en växande andel välfärdsproduktion som bedrivs utanför välfärdsstaten. Även den redan nämnda avdragsrätten för gåvor till ideella organisationer (som under nya regeringen föreslås slopas) kan ses som tecken på ett samhälle präglad av en ökad borger-

lighet. Trägårdh framhåller den svenska modellens omvandling och menar att såväl inom välfärdsområdet som inom området mångfald och integration sker förändringar som kan komma att ha långtgående konsekvenser.

”Skulle tillräckligt många av de idéer som nu är i omlopp bli förverkligade står vi kanske inför ett slags normalisering i ett internationellt perspektiv, där nonprofit-företag, filantropi och välgörenhet alltmer utmanar den mer traditionella betoningen på folkrörelser, fackföreningar och folkbildning.”⁶¹

Står civilsamhället inför, eller kanske befinner vi oss redan mitt i, ett paradigmskifte? Det är tydligt att de förändringar som börjat ske inom välfärdsområdet även kan komma att påverka relationen mellan det offentliga och civilsamhället i stort. Trägårdh belyser vad han kallar statens strukturerande makt. Varje civilsamhälle i varje stat formeras genom konstitution, lagstiftning och politiska och ekonomiska förutsättningar; ”(o)ch denna maktutövning är aldrig oskyldig eller neutral”.⁶² Varje tid innebär nya möjligheter och nya utmaningar. Såväl statens ambitioner som verktyg och metoder ser idag annorlunda ut jämfört med tidigare. Om 1900-talet innebar stöd till civilsamhället för att bidra till den demokratiska infrastrukturen och den sociala integrationen och kontrollen, innebär 2000-talet nya uppgifter för civilsamhället, sett utifrån statens perspektiv. Och för detta används både gamla beprövade och nyare verktyg såsom den nya tidens governance. Även andra fenomen såsom samhällets marknadsiering och den ökade juridifieringen driver på en förändring av civilsamhällets förutsättningar.

Amnå är en av forskarna som är kritisk till den utveckling som idag kan observeras. Han ser en risk att relationen mellan

”ATT DET ÄR ETT SKIFTE SOM CIVILSAMHÄLLET STÅR INFÖR ÄR ALLTSÅ MÅNGA FORSKARE ÖVERENS OM. DETTA SKIFTE BESKRIVS AV OLIKA FORSKARE PÅ OLIKA SÄTT, VAR OCH EN UTIFRÅN SITT PERSPEKTIV.”

stat och civilsamhälle kan präglas av serviceleverantörsfokus, vilket kan komma att påverka demokratin då debatter och samtal riskerar att prioriteras ned. Amnå menar vidare att en kontraktering kan innebära att ”det blir viktigare att behåga än att spela den kritiska och granskande rollen”,⁶³ vilket kan påverka det offentliga samtalet i stort. Amnå uppmanar studieförbunden att i överenskommelsernas tid inspirera sina medlemsorganisationer till en diskussion om villkoren för att låta sig kontrakteras. ”Alltså: gärna överenskommelser men först en rejäl diskussion om vad vi är till för.”⁶⁴ ■

Therese Ydremark

¹⁶ von Essen 2010: 11

¹⁷ Ibid 11 och 8

¹⁸ Ibid 12

¹⁹ Vetenskapsrådet 2003 i Lundåsen 2010: 15

²⁰ Christensen & Laegreid i Heitmann 2013: 103

²¹ Steen 2013: 285

²² Fyrberg Yngfalk & Hvenmark 2014: 7

²³ Lundström & Wijkström 2012: 255

²⁴ Heitmann 2013: 116

²⁵ Ibid 117

²⁶ Staffan Kumlin i Gustavsson 2012: 135

²⁷ Gustavsson 2012: 135

²⁸ Svenska Dagbladet 7 maj 2015

²⁹ Svenska Dagbladet 28 april 2015

³⁰ Fyrberg Yngfalk & Hvenmark 2014: 36

³¹ Ibid 37

³² Svenska Dagbladet 27 januari 2015; Debattartikel Ardalan Shekarabi (s)

³³ Trägårdh 2012: 293

³⁴ Källström 2014: 38

³⁵ Prop. 2009/10:55, s 11

³⁶ Källström 2014: 37

³⁷ Fyrberg Yngfalk & Hvenmark 2014: 40

³⁸ Kurage #16: 25

³⁹ Reuter 2012

⁴⁰ Amnå 2012: 95, Trägårdh 2012: 298

⁴¹ Amnå 2012: 93

⁴² Trägårdh 2012: 297

⁴³ Ibid

⁴⁴ Amnå 2012: 96

⁴⁵ Lundström & Wijkström 2012: 277

⁴⁶ Bioje & Ottervik 2014: 265

⁴⁷ Sektor3 2011 i Trägårdh 2012: 303

⁴⁸ Ibid 266

⁴⁹ Pressmeddelande Ersta Sköndal högskola 2015-05-04, rapporten ”Folk i rörelse – medborgerligt engagemang

1992–2014” kommer att publiceras på www.esh.se.

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Kings 2013: 40

⁵² Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebaek & Svedberg 2013: 168

⁵³ Lundåsen 2010: 62

⁵⁴ Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebaek & Svedberg 2013: 43

⁵⁵ Regeringsförklaringen 2006

⁵⁶ Reuter 2012: 219

⁵⁷ Ibid 240

⁵⁸ <http://www.mucf.se/partsgemensamt-forum>

⁵⁹ Lundström & Wijkström 2012: 247, 276

⁶⁰ von Essen & Svedberg 2010: 40

⁶¹ Trägårdh 2012: 299

⁶² Ibid 291

⁶³ Amnå 2012: 103

⁶⁴ Ibid 108

LANDET ANNORLUNDA – VÅRA VÄRDERINGAR

VÄRDERINGAR STÅR FÖR DET som betyder allra mest för oss. Våra grundläggande värden är de drivkrafter som påverkar våra attityder och beteenden.⁶⁵ Att förstå vilka värderingar som driver människan är en förutsättning för den som vill förstå sin samtid. Vi tenderar att behålla många av de värderingar vi får under uppväxten och ungdomsåren.

När man talar om hur värderingar förändras brukar det ofta handla om fyra olika förklaringsmodeller:

*** TIDSANDAN:** som relaterar till den samhälleliga kontext som skiljer olika tidsperioder från varandra.

*** LIVSFASEN:** som utgår från att vårt fokus skiftar med ålder.

*** GENERATIONEN:** som tar hänsyn till att olika generationer växer upp under olika förhållanden, vilket leder till att olika generationer får olika värderingar.

*** KONTEXTEN:** som kan skifta beroende på vilken subkultur individen tillhör. Trots gemensam kultur, ålder och tidsanda skiljer sig värderingar åt mellan olika subgrupper, se exempelvis hippies respektive raggare under 60- och 70-talen.

I framtiden kommer dagens unga generation att ta över. Genom att ta reda på vilka värderingar som finns hos den kan man förhoppningsvis få en liten glimt av framtiden. Det är inte möjligt att ge en helt korrekt beskrivning av morgondagens värderingar – siktet kan i stället vara inställt på att fånga en möjlig bild, något som skulle kunna inträffa. Det får då effekt för vilka val man som organisation gör idag.

I det här materialet fokuserar vi på en av de mest utbredda värderingsteorierna. Den är hämtad från den amerikanske samhällsvetaren Ronald Ingelhart's tes om att det pågår en successiv förändring av det västerländska samhällets värderingar.

”DEN TYSTA REVOLUTIONEN”

Enligt Ingelhart omskapas värderingarna i ett samhälle genom att generationer avlöser varandra. Det innebär att vi odramatiskt och successivt överger vårt tidigare värderingssystem och vårt tidigare sätt att förhålla oss till tillvaron. Lika gradvis börjar vi omfatta en ny uppsättning värden och ett nytt sätt att vara. Värderingsförskjutningarna går så långsamt och så odramatiskt att de kan vara svåra att upptäcka, menar professor Thorleif Pettersson.

Medan materiellt välstånd och fysisk trygghet var viktiga värden för de tidigare generationerna (t.ex. 30- och 40-talis-

terna) är i stället icke-materialistiska, så kallade postmateriella värden, viktiga för den yngre generationen (t.ex. 80-talisterna). ”Den tysta revolutionen” innebär i praktiken en utveckling från materialism till postmaterialism, från ett system med betoning på trygghetsvärden till ett med betoning på frihetsvärden.⁶⁶

”Den tysta revolutionen” beskriver en process som börjar med några bestämda samhällsförändringar. Dessa samhällsförändringar leder till att medborgarna, och speciellt de yngre generationerna, börjar bilda ett nytt värderingssystem och en ny världsbild. Att deras värderingssystem och världsbild förändras leder sedan till att samhället förändras, det blir ett slags ömsesidigt beroende mellan de kulturella och sociala delarna.

Beroendet blir en kedjeprocess:

Förändring på samhällsnivå > Förändring på individnivå
> Förändring på samhällsnivå.⁶⁷

För att exemplifiera denna växelverkan kan man se på faktorer som att det materiella välståndet har blivit större eller att den allmänna utbildningsnivån har höjts. Dessa samhällsförändringar leder till förändringar på individnivå som i sin tur leder till konsekvenser på samhällsnivå, genom att exempelvis människor har fått mer frihetliga värden. Den högre utbildningsnivån leder till exempel till att de yngre generationerna får bättre förutsättningar att medverka i och påverka den politiska processen. Då medborgarkompetensen blir högre är det lättare att förändra samhället i enlighet med de nya värderingarna och målen, menar Pettersson.

Ingelhart's förklaring till varför de olika samhällsförändringarna leder till värderingsförändringar knyter an till två olika teori-bildningar – knapphetshypotesen och socialisationshypotesen.

KNAPPHETSHYPOTASEN OCH SOCIALISATIONSHYPOTASEN

Knapphetshypotesen bygger på en psykologisk behovsteori där man utgår från att det som är en bristvara hos människan blir särskilt värdefullt. Vad man kan få blir viktigare än det man har. Här anknyter Ingelhart till psykologen Abraham Maslows motivationsteori. Den teorin innebär att alla människor har medfödda behov. Först kommer fundamentala fysiologiska behov av mat, värme och dryck. Därefter kommer behov av fysisk trygghet och säkerhet. Den tredje nivån är de sociala behoven av gemenskap, kärlek och bekräftelse från andra. Den fjärde utgörs av behoven av självuppskattning och självrespekt. På den sista nivån gäller självförverkligandet, att kunna förverkliga sig själv genom till exempel öppenhet, integration, spontanitet, uttrycksfullhet, kreativitet och medkänsla.⁶⁸ Be- ▶

hov högre upp i trappan kan inte tillgodoses innan de lägre behoven har tillfredsställts.

Kanske än mer spännande är socialisationshypotesen, som går ut på att barn- och ungdomstiden är den kritiska period då den vuxnes värdesystem och livshållning grundas. De förhållanden som råder under uppväxten kommer att bestämma den vuxnes värdesystem. Det kan till exempel handla om tillgången till utbildning, sjukvård, ekonomi, jämställdhet samt upplevelse eller frånvaro av krig och naturkatastrofer. Hypotesen innebär alltså inte att det måste finnas ett direkt samband mellan de förhållanden individen lever i idag och det värdesystem personen omfattar.

Socialisationshypotesen innebär inte att den vuxnes värderingssystem inte kan förändras eller påverkas av de samhällsförhållanden eller personliga utmaningar som hon möter senare i livet. Hypotesen betyder endast:

1. "att merparten av och framför allt kärnan i individens värderingssystem formas under de kritiska barn- och ungdomsåren samt
2. att sannolikheten för att man i något väsentligt avseende ska ändra sina grundläggande värderingar blir avsevärt mindre när man har kommit in i vuxenlivet och lämnat de formbara åren bakom sig".⁶⁹

Personer som vuxit upp under svåra materiella förhållanden har en tendens att sträva efter materiell trygghet, medan den som vuxit upp under trygga ekonomiska villkor ofta går i riktning mot självförverkligande och estetiska värden. Eftersom de allra flesta i vårt land kan äta sig mätta och har någonstans att bo kommer andra värden än de materiella att prioriteras, menar Pettersson.

Ordet materiell har i detta sammanhang en något annan betydelse än vad man i vanliga fall lägger in. Det går att vara postmateriell i Ingelharts mening och samtidigt vara materialist i allmän mening så länge sakerna man bryr sig om inte är till för stabilitet och överlevnad utan är en del i ett självförverkligande.⁷⁰

OLIKA VÄRDEBEGREPP

Värdebegreppet är inte alldeles lätt att definiera och det kan ha olika betydelser inom beteendevetenskapen. I detta material görs ingen åtskillnad mellan värde och värdering. Ingelhart ger heller inte en entydig bild av vad han menar med begreppet värde. Det som framkommer är dock att det finns en klar skillnad mellan en individs värden och hennes attityder.

Värdena sägs "vara färre och mer grundläggande, mindre situationsbundna, svårare att förändra och etablerade tidigare i individens psykosociala utveckling".⁷¹ De centrala värdena

i människan påverkar i sin tur ett antal olika attityder. "Den tysta revolutionen" innebär en förändring av en mindre mängd grundläggande och styrande värderingar. Eftersom värderingarna är dominerande leder förändringen av dem till att en rad attityder och inställningar också ändras.⁷²

När det gäller begreppet värde kan man även skilja på två olika perspektiv, nämligen:

- 1) att något är gott och värdefullt genom att det uppfattas som ett medel till något annat eller
- 2) att något är gott och värdefullt i sig, att det har ett egenvärde och ett mål i sig.

Den skillnad som finns i värderingar mellan materialister och postmaterialister skulle också kunna beskrivas som en skillnad mellan att man prioriterar värden som är medel eller värden som är mål. Materialisterna är de som prioriterar medelvärden, medan postmaterialisterna betonar målen. De skulle kunna vara överens i sak, men ändå ha dessa olika fokus.

Materialistiska värderingar (medelvärden) kan handla om:

- * att bekämpa inflationen
- * att prioritera ekonomisk tillväxt
- * att värna om lag och ordning
- * att bekämpa brottslighet
- * att ha en stark försvarsmakt

Exempel på postmaterialistiska värderingar (målvärden) är:

- * vackra städer och skön natur
- * mänskliga tankar och idéer som viktigare än pengar
- * att värna yttrandefriheten
- * ett mer personligt och mänskligt samhälle
- * att människor får mer att säga till om i den politiska processen⁷³

Enligt Pettersson är personer med postmaterialistiska värderingar oftare missnöjda med hur det politiska systemet fungerar jämfört med de med materialistiska värderingar. Men de är inte mindre nöjda i allmänhet eller med sin ekonomiska situation. Postmaterialister är kosmopoliter i högre utsträckning, medan materialisterna är mer intresserade av det lilla livet och känner större samhörighet med den lokala trakt där de bor.

De postmateriella betonar miljö- och fredsfrågor och är i högre grad ateister. Men de är intresserade av livsfrågor och existentiella frågor. Postmaterialisterna är mer radikala när det

gäller moraluppfattning i samband med familjeliv och sexualitet. De är mindre negativa till abort och utomäktenskapliga sexuella förbindelser, prostitution och homosexualitet, skriver Pettersson.

Kännedomen om olika generationers värderingar och om postmaterialistiska samt materialistiska värden blev exempelvis viktigt i IOGT-NTO:s framtidsarbete i början av 1990-talet. Petterssons beskrivning av processen togs med i det framtidsmaterial som organisationen arbetade med.

LANDET ANNORLUNDA

När det gäller värderingar är Sverige långt ifrån landet Lagom, snarare landet Annorlunda.⁷⁴ Det gäller inte minst ”synen på familjen och andra gemenskapsformer som ligger mellan individen å ena sidan, och staten och marknaden å den andra”.⁷⁵

Det finns en lång tradition hos svenskarna att se Sverige som ett modernt och progressivt samhälle.⁷⁶ Detta märks genom en tydlig strävan att söka sig bort från traditionella strukturer för att i stället omfatta ett modernt marknads-samhälle där individens frihet stod i centrum samtidigt som välfärdsstaten gav en trygghet.⁷⁷

Olika länder löser socialpolitik och välfärd på olika sätt. Man kan kalla det för olika moraliska logiker som sätter sin prägel på synen på det ideala förhållandet mellan individ, familj, civilsamhälle och stat.⁷⁸ I Sverige uppfattas staten som en mer eller mindre given aktör när det handlar om medborgarnas välbefinnande. Detta märks t.ex. genom att vi i stor utsträckning låter staten/det offentliga ta ansvar för våra barn och äldre, att vi har socialförsäkringar, barnbidrag, studiestöd och andra varianter av statlig omfördelning som tillfaller den enskilde. Satsningarna riktar mot individen, vilket är tänkt att skydda denne från att hamna i beroendeställning till föräldrar, makar eller välgörenhetsorganisationer. Det här kan liknas vid ett socialt kontrakt där staten och de allmänna institutionerna utgör individens allierande inom ramen för ett system med sociala rättigheter som ger tillgång till centrala gemensamma nyttigheter på jämlika villkor – ett upplägg som kan kallas den svenska ”statsindividualismen”.⁷⁹

Ser man istället på ett land som USA är det familjen och individen som samspelar, medan man försöker hålla staten på armlängds avstånd. Utgångsläget är att individen endera klarar sig själv inom ramen för marknadens spelregler eller får förlita sig på familjens eller samfundets resurser och goda vilja.⁸⁰ I Tyskland däremot utgår välfärdspolitiken från familjen och civilsamhället som samarbetspartner till välfärdsstaten. Staten stödjer och skyddar familjen och andra institutioner i civilsamhället för att dessa ska kunna sörja för medborgarnas välfärd, enligt Trägårdh.

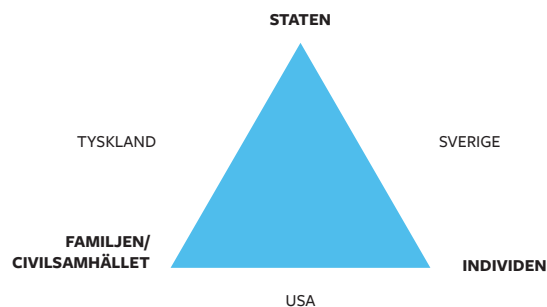

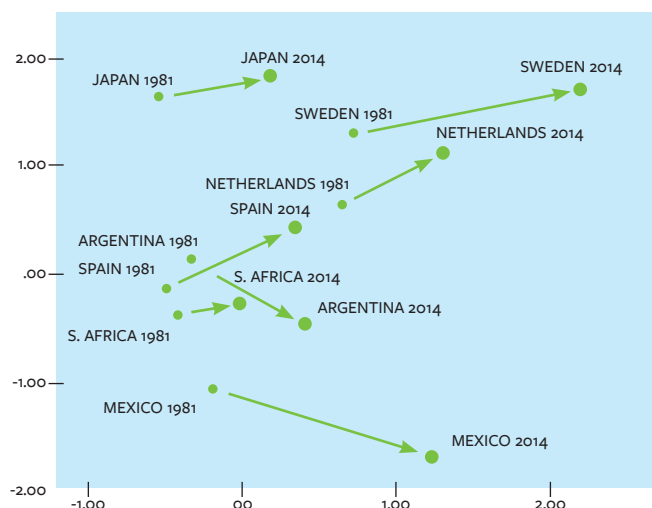
Illustration av olika välfärdslogiker som finns i Sverige, Tyskland och USA. Ett slags social-politiskt triangelndrama, menar Trägårdh.

”Det statsindividualistiska samhällskontraktet som växte fram i Sverige kom att utmana alla gemenskapsformer av hierarkisk och patriarkal karaktär som stod mellan staten och individen”, skriver Trägårdh.⁸¹ Det gäller inte bara välgörenhetsorganisationer utan även religiösa samfund och traditionella familjeformer.

En förutsättning för detta samhällskontrakt är en allmän föreställning om vikten av att vara oberoende gentemot andra människor, att inte vara underordnad eller i skuld, oavsett om det handlar om ekonomi, känsloliv eller sociala förhållanden, skriver historikerna Berggren och Trägårdh. I det svenska kontraktet anses sann kärlek inte bygga på ett gemensamt beroende utan på självständighet och autonomi mellan individerna. Jämlikhet och en fundamental respekt för den andres självständighet, det är vad som kallas för *den svenska teorin om kärlek*.⁸²

Berggren och Trägårdh menar att detta sociala kontrakt inte är något som tvingats på det svenska folket uppifrån utan snarare är väl förankrat i svenskarnas värderingar. Det finns en strävan efter självständighet, frihet och individuellt självförverkligande, men detta görs på bekostnad av gemenskap, intimitet och traditionella förpliktelser.⁸³ Den moderna välfärdsstaten har alltså institutionaliserat redan befintliga värderingar. Den fundamentala drivkraften är ”strävandet efter oberoende, snarare än den socialt mer acceptabla viljan till kollektivt ansvar”, menar historikerna.⁸⁴

Berggrens och Trägårdhs tankar om en statsindividualism sprungen ur en nordisk kulturell tradition ifrågasätts av andra debattörer och forskare, däribland Rothstein som menar att det i stället är den politiska strukturen som är avgörande för vilka attityder och normer som råder. Professor Olof Petersson, som ledde Maktutredningen 1985–1990, säger att ingen kan förneka att Sverige förlitar sig på en stark stat och att flertalet rättigheter baseras på individnivå, men anser att det inte finns någon s.k. statsindividualism i Sverige. Maktutredningen visade i stället att svenskarna har starka band till familj och civilsamhälle, fastslår Petersson.⁸⁵

World Values Survey. Den liggande axeln visar till vänster Överlevnadsvärderingar medan det högra hörnet visar Emancipativa frihetsvärderingar. Den stående axeln åskådliggör Traditionella värderingar i det nedersta hörnet och Sekulära-rationella värderingar i översta hörnet. På kartan märks att Sverige, Nederländerna, Japan, Spanien och Sydafrika har blivit mer sekulära/rationella och på samma gång även mer frihetliga och individuella i sina värderingar under de 30 år som gått mellan mätningarna. Argentina och Mexiko har visserligen rört sig högerut mot mer individuella och frihetliga värderingar, men har samtidigt blivit mer traditionella.

VAD UTMÄRKER SVENSKEN?

Ingenstans i världen har sekulariseringen gått så långt som i de nordiska länderna i allmänhet och Sverige i synnerhet. Inga andra uppger en högre tillfredsställelse med det egna livet än folket i Norden. Att vi ser oss som toleranta och öppna för andras sätt att leva och att vi värderar jämställdhet och jämlikhet högt är också något som utmärker svensken. Samtidigt visar vi inte en lika hög aktning för äldre som man gör i andra länder. När svensken söker trygghet, tröst och vila beger man sig ut i naturen, till skillnad från övriga européer som vänder sig till religionen.⁸⁶

Svenskarnas annorlunda åsikter märks tydligt då man tittar på den värderingskarta som forskarnätverket World Values Survey (WVS) tagit fram. WVS är ett världsomspännande forskarnätverk som undersöker vanliga människors upplevelser och värderingar i hundratalet länder. Intervjuundersökningarna har gjorts sedan 1981 med några års mellanrum, vilket gör det möjligt att följa utvecklingen över tre decennier. Kulturkartan bygger på ett representativt urval av de hundratals frågor som finns med i World Value Survey. Frågorna handlar om alltifrån invånarnas syn på religion, homosexualitet, tillit och lycka i respektive land. Ovan syns en graf som tydliggör hur Sverige och ett antal länders position har förflyttats mellan de olika måttillfällena.

95 procent av svenskarna är mycket eller ganska lyckliga, enligt den senaste World Value Survey-mätningen 2014. Det

finns en viss skillnad mellan könen, där kvinnorna i något högre utsträckning upplever sig vara mycket lyckliga. En stor andel (77 procent) svenskar upplever dessutom sin hälsa som bra eller mycket bra. De äldre säger sig ha sämre hälsa än de yngre, men de är trots detta inte mindre lyckliga. Nivån av lycka skiljer sig inte mellan de olika ålderskategorierna men märks då man ser till utbildningsnivå. Personer med hög utbildning är lyckligare än personer som bara har grundskole- och gymnasieutbildning. Identiska mönster gäller för det upplevda hälsotillståndet. Mer än 80 procent av de högskoleutbildade svarar att hälsan är bra eller mycket bra vilket kan jämföras med drygt 60 procent för de med grundskoleutbildning.

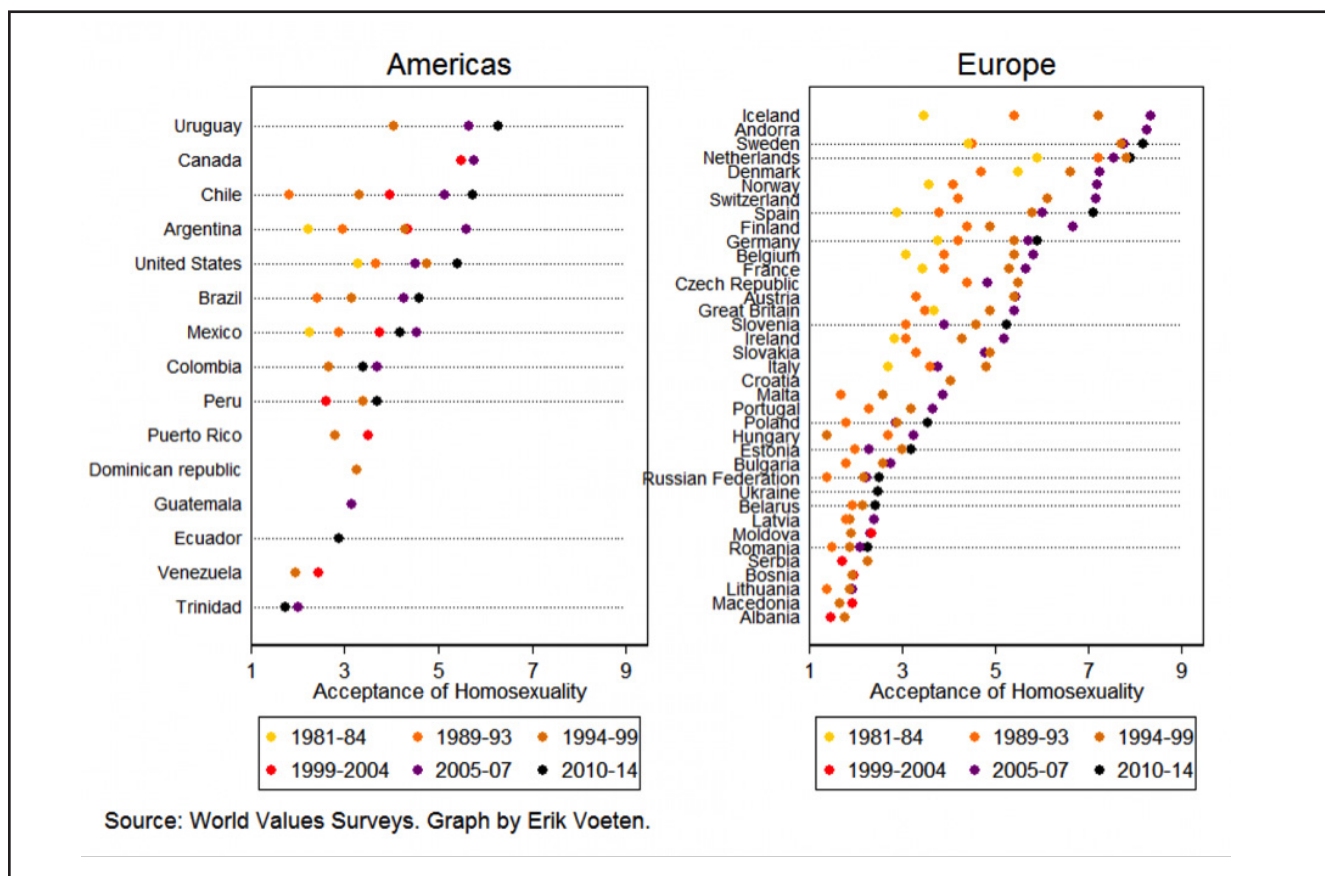
De flesta i Sverige anser sig ha ganska stora möjligheter att styra över sina liv och anser dessutom att man över lag kan lita på andra människor. Sverige är ett av få så kallade högtillitsländer. 68 procent av svenskarna uppger att det går att lita på gemene man medan den globala siffran är 26 procent. Det går dock att se en viss skillnad i ålder när det gäller i vilken utsträckning man tycker sig kunna lita på andra. De som är födda på 1980-talet eller senare uppvisar ett klart lägre mellanmänniskligt förtroende än äldre generationer. Det finns olika teorier om vad som bygger tillit, t.ex. Putnams teori som betonar föreningslivets roll för att skapa socialt kapital eller Rothsteins forskning som i stället betonar den generella välfärdspolitikens roll. I detta material finns det inte utrymme att gå närmare in på dessa teorier. En utmaning med tillit och socialt kapital är att om det går förlorat så är det ofta mycket svårt att få tillbaka det.⁸⁷

FÖRÄNDRINGAR ÖVER TID

Svenskarnas värderingar har förändrats på flera sätt sedan 1981, då den första värderingsmätningen gjordes med World Value Survey. Vi rör oss generellt mot mer frihetliga och individuella värden samt mot mer sekulära-rationella värderingar, vilket märks i Kulturkartan ovan.

En tydlig förändring över tid är att det politiska intresset har ökat bland svenskarna. I mätningen 1981 svarade 7 procent att de var mycket intresserade av politik. Idag hamnar den siffran på 15 procent. Även de som är ganska intresserade av politik har ökat från 36 till 42 procent under samma period.

En annan förändring rör synen på homosexualitet, vilket också är en av de nyckelfrågor som avgör var varje land placeras på Kulturkartan. 1981 ansåg 34 procent av svenskarna att homosexualitet aldrig kan vara accepterat eller försvarbart. Idag är den siffran 7 procent. Förskjutningen av en alltmer accepterande syn på homosexuella kan ses även i andra delar av världen, men långtifrån alla länder. Bilden på nästa sida visar

WASHINGTON POST 2015, STATISTIK FRÅN WORLD VALUE SURVEY, 2014.

om respondenterna anser att homosexualitet är försvarligt – där 1 innebär Aldrig och 10 Alltid.

I värderingsstudierna ställs flera frågor som handlar om synen på uppfostran och vilka egenskaper man bedömer är viktiga hos barn. När det gäller osjälviskhet som en viktig egenskap hos barn svarade 11 procent av svenskarna 1981 att det var viktigt. Dagens siffra hamnar på 30 procent, vilket nästan är en tredubbling. Fantasi som viktig egenskap hos barn har också ökat markant, särskilt bland de unga. Sverige utmärker sig som det land i världen där den egenskapen är högst prioriterad. På 30 år har siffran växt från 17 till 47 procent. Störst ökning har dock egenskapen oberoende. 1981 ansåg 19 procent att oberoende är en viktig egenskap hos barn. Dagens siffra ligger på hela 70 procent.

Att svenskarnas värderingar utmärker sig vid internationella jämförelser innebär inte att traditionella värderingar helt spelat ut sin roll eller inte anses vara viktiga. Vissa traditionella värderingar är fortsatt starka även här, inte minst gäller det familjens betydelse, som bedöms som mycket viktig.

Sedan slutet av 1980-talet mäter även SOM-institutet i Göteborg värderingsförändringar. Då svenska folket ska avgöra vilka värden som är viktigast hamnar följande områden i topp:

- * Hälsa (86 procent)
 - * Frihet (81 procent)
 - * Ärlighet (79 procent)
 - * Familjetrygghet (78 procent)
 - * En värld i fred (77 procent)
- De fem minst viktiga värdena är:*
- * Makt (5 procent)
 - * Frälsning (7 procent)
 - * Rikedom (8 procent)
 - * Socialt anseende (15 procent)
 - * Teknisk utveckling (20 procent)⁸⁸

Rangordningen av dessa universella värden har varit mycket stabil över tid.⁸⁹

"NYKTERHET KAN SES SOM EN LIVSHÅLLNING VARS FOKUS ÄR ÅTERHÅLLSAMHET, GRÄNSDRAGNING, SJÄLVBEHÄRSKNING OCH SUNDHET. DENNA LIVSHÅLLNING UTVECKLADES UNDER ANTIKEN OCH HAR ANTAGIT MÅNGA FORMER."

DE NYKTRAS LIVSSTILAR – FÖRR

"Nyktterhet kan ses som en livshållning vars fokus är återhållsamhet, gränsdragning, självbehärskning och sundhet. Denna livshållning utvecklades under antiken och har antagit många former och skiftande idéinnehåll." Så formulerar sig professor Hans L Zetterberg i skriften *Nyktterhetssverige, en livsstilsstudie*, som ger värdefull information om medlemmarna i nyktterhetsrörelsen år 1979. Zetterberg beskriver nyktterhetsrörelsens idéhistoriska bakgrund genom att lyfta fram Oraklet i Delphi som predikade **sophrosyne**, det vill säga *måttlighet*, att man aldrig skulle gå till överdrift i någonting. I Platons **Republik** blir *sophrosyne* en av de fyra stora dygderna. De övriga dygderna är vishet, rättrådighet och mod.

Sophrosyne på latin uttrycktes som **temperantia**. Där hittar vi alltså grunden till *temperance*, det engelska ordet för nyktterhet. Steget från antikens *sophrosyne* – att sätta gränser för sig själv – till dagens nyktterhetsrörelse kan tyckas lång historiskt sett men är kort psykologiskt sett, menar Zetterberg.

År 1979 presenterade försäkringsbolaget Ansvar den första av tre livsstilsstudier, som var en uppföljning på och en fortsättning av nyktterhetsrörelsens stora framtidsarbete *Idé på sikt*. I livsstilsstudien intervjuade Sifo medlemmar i nyktterhetsrörelsen, frikyrkan samt aktiva i Svenska kyrkan om värderingar och livsstilsfrågor. Inom nyktterhetsrörelsen var det medlemmar från Friskisportförbundet, IOGT-NTO, MHF, Hälsofrämjandet och Blåbandsrörelsen/Vita Bandet som deltog.⁹⁰ Genom att använda samma frågor i ett riksrepresentativt urval kunde man göra jämförelser med hela svenska folket i åldern 18–70 år. Syftet med livsstilsstudierna var att organisationerna skulle kunna få en bättre orientering i sitt strategiska planeringsarbete. Nedan följer några av de upptäckter som gjordes.

De helnyktras livsstilar var inte helt enhetliga, men de byggde alla på logiskt grundade ställningstaganden. De olika

livsstilarna representerade rationella ställningstaganden mot alkoholkonsumtionen, inte irrationella ställningstaganden som endast grundas på tradition eller känslösvängningar. Den tyske sociologen Max Weber hjälper oss att förstå skillnaderna mellan *värderationellt* respektive *målrationellt* handlande.⁹¹

Den värderationella hållningen utmärks av att avståndstagandet från alkohol är en samvetsfråga och något absolut, att det finns ett egenvärde i övertygelsen som inte är något man kan kompromissa med – oavsett konsekvenser. Med rationella argument utvecklas sedan stegen i samhällets totala frigörelse från alkoholbruk utifrån denna värdering. Det var i de äldre organisationerna – IOGT-NTO och Blå Bandet – som den värderationella hållningen syntes tydligast, menar Zetterberg.

Mot detta ställde Weber den målrationella hållningen där handlandet styrs av mål, medel och handlingens konsekvenser i övrigt, så att man väger medlen emot målen och målen emot biverkningarna och dessutom logiskt försöker väga olika mål mot varandra. Om man är en målrationell nyktterist ser man avståndstagandet från alkohol som en praktisk fråga, inte som en samvetsfråga. Med rationella argument gör man en avvägning av alkoholens roll i ansvaret för familj, hälsa, jobb, trafiksäkerhet etc. och kommer fram till åtgärder som upphäver alkoholbruket. Samtliga organisationer med nyktterhet i fokus har både värderationella och målrationella inslag, men den målrationella synen var dominerande hos MHF och hälso- rörelsen, enligt Zetterberg.

Personer med värderationell inställning kan ha svårt att riktigt förstå personer med målrationell hållning, och vice versa. Det är inte rimligt att förvänta sig en enhetlig nyktterhetsideologi som passar alla, menar Zetterberg. Ändå gäller att båda inställningarna är rationella och att anhängarna är mot- tagliga för förnuftiga argument. Det borde därför finnas ett betydande utrymme för gemensamma åtgärder och aktiviteter, anser Zetterberg.

I livsstilsstudien 1979 framkom att nykterhetsorganisationernas medlemmar utmärkte sig i vissa frågor jämfört med övriga befolkningen. De viktigaste skillnaderna var:

* **Riskbenägenheten** var lägre. 80 procent av nykterhetsrörelsens medlemmar svarade nej på frågan om de tycker om att ta risker. Det ska jämföras med 68 procent av övriga befolkningen. Liknande resultat kom fram i andra frågor om risker och försiktighet vilket ledde till att Ansvar kunde ge helnyktra bättre försäkringsvillkor.

* **Samhällsengagemanget** låg långt över den breda allmänhetens. I påståendet ”jag skulle vilja förändra samhället” instämmer 69 procent av nykterhetsorganisationernas medlemmar, jämfört med 40 procent bland allmänheten. Likaså var lusten att **diskutera politik** större än snittet, 51 procent mot 43 procent.

* Fler bland nykteristerna var så kallade **arbetsmännskor**, 58 procent jämfört med 38 procent hos övriga var beredda att ”inskränka på umgänge för att kunna arbeta effektivare”.

* Nykteristerna var mer **familjekära** än genomsnittet. 72 procent gjorde en massa saker tillsammans inom familjen jämfört med 58 procent bland folk i allmänhet.

* Sällskapslivet var den nyktrare däremot mindre intresserad av än snittet. 56 procent **begränsade vänskapskretsen** till några få utvalda mot allmänhetens 40 procent.

* **Hälsomedvetenheten** var påtagligt större. 62 procent tyckte sig vara kost- och viktmedvetna jämfört med 38 procent bland folk i allmänhet. 77 procent motionerade regelbundet jämfört med övriga befolkningens 60 procent.

* Dessutom var fler nykterister **naturälskare** jämfört med befolkningen i stort, 87 procent jämfört med allmänhetens 81 procent.⁹²

De organiserade helnykteristerna var alltså engagerade i sina familjer, sin hälsa och i samhället i stort. Samtidigt hade de en mindre vänskrets och tog färre risker än övriga befolkningen. Detta var bilden omkring 1980. Hur det ser ut idag, 35 år senare, är inte känt. Någon motsvarande undersökning har inte gjorts. Det vi kan konstatera är att andelen helnyktra i den vuxna befolkningen har sjunkit betydligt, liksom medlemstalen. År 1947 var den helnyktra andelen av den vuxna befolkningen 24 procent. 1979 hade den sjunkit till 15 procent och år 2000 hamnade siffran på 8 procent, skriver Lindgren.

EUROPEISKA STUDIER

I början av 1980-talet gjordes även en stor tvärnationell intervjustudie i ett femtontal europeiska länder via European Value System Study Group (EVSSG). I Sverige ansvarade Sifo för datainsamlingen och försäkringsbolaget Ansvar fanns med som sponsor. EVSS-studien handlade om värderingar och åsikter kring familjeliv, fritid, moral, religion samt arbetsliv. Detta blev sedan upptakten till de globala World Values Survey-undersökningarna.⁹³

Enligt Pettersson bekräftade EVSS-studierna teorin om värderingsförändringar som Ingelhart presenterat, dvs. att vi går från trygghetsvärden till frihetsvärden, från materialism till postmaterialism.

I mätningarna åren 1981 och 1996 fanns tre frågor från nykterhetsrörelsen, genom Ansvar, som var kopplade till alkohol och andra droger. Nedan följer en kort beskrivning av dessa.

Den första frågan var ”Hur skulle du vilja beteckna ditt eget nuvarande bruk av alkoholhaltiga drycker? Med alkoholhaltiga drycker avses folköl, starköl, vin och sprit.” I tabellen kan man läsa svaren.

Eget nuvarande bruk av alkoholhaltiga drycker bland svenskar 18–76 år 1996 jämfört med 1981.

Under dessa 15 år har alltså en dramatisk utveckling skett. De helnyktra har minskat från 19 till 9 procent och de mycket restriktiva (mycket måttliga) har minskat från 47 till 25 procent. Enligt Lindgren beskriver detta de försämrade möjligheterna som nykterhetsrörelsen har haft att rekrytera medlemmar under 80- och 90-talen.

	ÅR 1981	ÅR 1996
Avstår helt	19 %	9 %
Mycket restriktiv (1981 Mycket måttlig)	47 %	25 %
Måttlig	28 %	59 %
Dricker vad jag tål	5 %	8 %
SUMMA	101 %	99 %

Lindgren, 2001

I tabellen nedan kan man se hur allvarligt personerna ser på alkoholproblemen respektive narkotikaproblemen i Sverige, de två övriga frågor som Ansvar fick med i EVSS-studien 1996.

”Hur allvarligt anser du alkoholproblemen respektive narkotikaproblemen vara i dagens Sverige?”

ALKOHOLPROBLEM	EGET BRUK AV ALKOHOL				TOTAL
	AVSTÅR HELT	MYCKET RESTRIKTIV	MÅTTLIG	DRICKER VAD JAG TÅL	
MYCKET ALLVARLIGT	57	52	3	22	38
GANSKA ALLVARLIGT	42	45	54	51	50
INTE SÄRSKILT ALLVARLIGT	1	4	15	27	12
SUMMA	100	101	100	100	100
NARKOTIKAPROBLEM					
MYCKET ALLVARLIGT	75	78	63	39	66
GANSKA ALLVARLIGT	25	19	32	47	30
INTE SÄRSKILT ALLVARLIGT	0	3	5	15	4
SUMMA	100	100	100	101	101

Av dem som helt avstår är det 57 procent som tycker att alkoholproblemen är mycket allvarliga respektive 75 procent att narkotikaproblemen är mycket allvarliga, jämfört med 52 procent respektive 78 procent bland dem som har en mycket restriktiv alkoholkonsumtion. Det går att se en klar skiljelinje i tänkesättet mellan å ena sidan de som avstår helt och de

mycket restriktiva, och å andra sidan de måttliga och stor-konsumenterna. Denna skillnad är en viktig vetskap när man tänker på nykterhetsrörelsens framtid och förnyelse, menar Lindgren. De som är mycket restriktiva skiljer sig alltså inte så markant från de som avstår helt från alkohol, enligt EVSS-mätningen 1996.

TRYGGHETSVÄRDEN OCH FRIHETSVÄRDEN

Vid en uppdelning på materialistiska trygghetsvärden och postmaterialistiska frihetsvärden märks också skillnader mellan de olika grupperna. Pettersson har lagt samman de svenska EVSS-undersökningarna 1981, 1990 och 1996, vilket ger en bild av nästan hela 1980- och 1990-talen. Skillnaderna är små mellan de olika mätningarna, enligt Pettersson.

ANVÄNDER ALKOHOL	EGET BRUK AV ALKOHOL				TOTAL
	AVSTÅR HELT	MYCKET RESTRIKTIV	MÅTTLIG	DRICKER VAD JAG TÅL	
MYCKET MATERIALISTISK	23	15	15	19	16
GANSKA MATERIALISTISK	37	37	34	25	36
GANSKA POSTMATERIALISTISK	26	30	29	26	29
MYCKET POSTMATERIALISTISK	14	17	23	30	19
SUMMA	100	99	101	100	100

INSTÄLLNING TILL ALKOHOL OCH NARKOTIKA					TOTAL
	PROBLEMEN ÄR ALLVARLIGA	PROBLEMEN ÄR GANSKA ALLVARLIGA	PROBLEMEN ÄR INTE SÄRSKILT ALLVARLIGA	PROBLEMEN ÄR INTE ALLS ALLVARLIGA	
MYCKET MATERIALISTISK	27	16	16	11	16
GANSKA MATERIALISTISK	34	36	37	31	36
GANSKA POSTMATERIALISTISK	25	31	28	30	29
MYCKET POSTMATERIALISTISK	14	16	18	28	19
SUMMA	100	99	101	100	100

Lindgren, 2001. Materialism och postmaterialism, alkoholbruk och inställning till alkohol och narkotika i de svenska EVSSundersökningarna 1981, 1990, 1996.

Det som framkommer är att personer som avstår från alkohol har en högre andel med mycket materialistisk, trygghetsinriktad inställning än resterande. Det rör 23 procent av de helnyktra, jämfört med 15 procent av de mycket restriktiva. Detsamma gäller i ännu högre utsträckning de som ser alkohol- och narkotika-problemen som mycket allvarliga, av vilka 27 procent i mycket hög grad prioriterar trygghetsvärden, enligt Lindgren.

Det går att hitta skillnader mellan olika generationer i materialien. De som var unga på 1990-talet har mer individualistiskt frihetsorienterade värderingar, vilket innebär att utvecklingen går mot mer postmoderna värderingar, enligt Pettersson. Hur dagens unga resonerar i dessa frågor är inte kartlagt.

En undersökning från STAD (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) år 2014 visar att drygt 10 procent av den vuxna befolkningen i Sverige inte druckit alkohol alls det senaste året. Bland männen var siffran 9,7 procent och bland kvinnorna 13,4 procent. Tittar man på ålder är andelen helnyktra högst bland de allra yngsta i studien (17–19 år) och bland personer över 65 år. Män mellan 30 och 49 år är den grupp med lägst andel helnyktra, 6,9 procent. Tydligt är att individer som är födda utanför Europa i högre grad är helnyktra än de som är födda i Sverige eller i något annat europeiskt land. Här hamnar kvinnorna på hela 45,4 procent och männen på 32,3 procent. Det finns även skillnader när det gäller utbildningsnivå och inkomstgrupp. Det är många fler i den grupp som tjänar minst och har lägst utbildningsnivå som inte dricker alls jämfört med de som tjänar mycket eller har universitetsutbildning.

Enligt Mats Ramstedt, f.d. sektionschef på STAD och nu forskningsansvarig på CAN, visar resultatet ett mönster som känns igen från andra studier. ”Men det är svårt att säga vad det beror på, det saknas riktigt bra kartläggningar över varför man väljer att inte dricka alkohol. Det blir ju än mer intressant att titta på nu när andelen helnyktra ökar bland ungdomar”, säger Ramstedt i Accent 2014.

Andelen alkoholkonsumenter i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 har minskat under hela 2000-talet. I CANs drogvaneundersökning 2014 svarade 43 procent av pojkarna och 50 procent av flickorna i årskurs 9 att de druckit alkohol under det senaste året. Motsvarande nivåer i gymnasiet år 2 var 76 respektive 82 procent. Den nedåtgående trenden märks även när man tittar på andelen hög-, risk- och intensivkonsumenter av alkohol. 2014 års siffror visar alltså historiskt sett låga nivåer.⁹⁴ Trots att trenden går åt rätt håll ligger nivåerna kvar på en problematiskt hög nivå, liksom de skador som följer. Vissa skador har till och med ökat för unga, såsom alkoholförgiftning, alkoholrelaterade trafikolyckor och misshandel. Alkoholen utgör den största riskfaktorn för dödsfall och skador för unga mellan 16 och 24 år. Antalet för tidiga dödsfall minskar för hela befolkningen, utom just i denna åldersgrupp.⁹⁵ ■

Carina Sommarström

⁹⁶ Oscarsson 2005

⁹⁷ Lindgren 2001

⁹⁸ Pettersson 1988

⁹⁹ Ibid

¹⁰⁰ Pettersson 1988:22

¹⁰¹ Strimling 2015, Institutet för framtidsstudier. Mejlkonversation med Strimling 2015-05-15

¹⁰² Ingelhart 1977

¹⁰³ Pettersson 1988

¹⁰⁴ Pettersson 1988

¹⁰⁵ Trägårdh, Selle, Skov Henriksen & Hallin

(red.) 2013

¹⁰⁶ Ibid 34

¹⁰⁷ Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebaek &

Svedberg 2013

¹⁰⁸ Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebaek &

Svedberg 2013

¹⁰⁹ Trägårdh, Selle, Skov Henriksen & Hallin

(red.) 2013

¹¹⁰ Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebaek &

Svedberg 2013

¹¹¹ Trägårdh, Selle, Skov Henriksen & Hallin 2013:37

¹¹² Trägårdh, Selle, Skov Henriksen & Hallin (red.) 2013:41

¹¹³ Berggren och Trägårdh 2006

¹¹⁴ Ibid

¹¹⁵ Berggren & Trägårdh 2006:54

¹¹⁶ Peterson 2012, Timbro-konferens 2012

¹¹⁷ Källa forskning.se, 2 juni 2015.

¹¹⁸ Oskarson och Rothstein 2012, SOM-institutets antologi i framtidens skugga, Weibull, Oscarsson & Bergström.

¹¹⁹ RIKS-SOM 2014

¹²⁰ Oscarsson 2011

¹²¹ Lindgren 2001

¹²² Zetterberg L 1979 ur Nykterhetsverige, en livsstilsstudie

¹²³ Ibid

¹²⁴ Pettersson 1988

¹²⁵ CAN 2014

¹²⁶ Alkoholen och samhället, IOGT-NTO/ Svenska Läkaresällskapet 2013

SAMHÄLLS- UTVECKLING, ALKOHOL- FRÅGAN OCH FORSKNINGEN

DET SOM FÖLJER HÄR ÄR personliga funderingar som uppstått ur mitt eget behov att förstå vad som hände, och varför, när den nordiska alkoholpolitiken mötte EU. Till en mindre del återspeglar texten också studier i styrning av organisationer utan vinstintresse.

Mötet mellan svensk alkoholpolitik och EU visar som i strålkastarljus EU:s uppbyggnad och förhållandet mellan överstatligheten och nationell beslutanderätt och demokrati. I strålkastarljuset kan man se något som är viktigt inte bara för alkoholpolitiken och folkhälsan utan även för samhällsutvecklingen i stort. Det som ger denna tydlighet är den nordiska grundprincipen att marknadskrafterna ska hållas borta från all handel med alkohol. För att göra detta i praktiken krävs det politiska beslut av demokratiskt valda församlingar om offentligt ägda monopol. Denna ursprungligen svenska idé om alkoholpolitik har ställts emot en idé om att fria marknader och konkurrens bör prioriteras på de flesta områden i samhället. Här blir konsekvenserna för den nordiska alkoholpolitiken bara ett exempel på en förändring som är större än så.

En dominerande trend i samhällsutvecklingen i Europa under 1900-talet har varit en försvagning av staten som ett verktyg för att genom demokratiskt beslutsfattande påverka och styra samhällets utformning. Samtidigt har staten stärkts i rollen att upprätthålla marknadsmekanismer och utöka områdena där de tillämpas. Detta har påverkat inte bara offentlig verksamhet utan också synen på frivilligorganisationer, liksom synen på alkohol i Norden.

Det är många delar som har samverkat till den här utvecklingen – akademiker, politik, media, näringsliv och tankesmedjor för att nämna några. Nedan lyfter jag fram tre, huvudsakligen internationella, utvecklingstendenser som tillsammans har samverkat och bidragit. Därefter försöker jag beskriva vad detta har betytt för alkoholfrågan i Sverige. Till sist följer en skiss över vissa tendenser i alkoholforskningens inriktning. Referenserna till texten kan lika mycket ses som lästips som källhänvisningar.

TRE SAMVERKANDE INTERNATIONELLA TRENDER

Gemensamt för de trender jag tar upp nedan är en misstro mot staten och gemensamt beslutsfattande för att åstadkomma ett gott samhälle. Trenderna är misstron mot nationell

”DENNA URSPRUNGLIGA SVENSKA IDÉ OM ALKOHOLPOLITIK HAR STÄLLTS EMOT EN IDÉ OM ATT FRIA MARKNADER OCH KONKURRENS BÖR PRIORITERAS.”

demokrati under mellankrigstiden som en av de grundläggande orsakerna till EU:s bildande, marknadsekonomins prioritet bland annat genom EU:s lagstiftning och rättstillämpning och 1960-talets uppror mot auktoriteter och makthavare, riktat både mot ”staten och kapitalet”.

MISSTRON MOT NATIONELL DEMOKRATI I MELLANKRIGSTIDEN, EU:S URSPRUNG

En av de grundläggande idéerna bakom bildandet av den Europeiska Unionen uppstod på 1920- och 30-talen, i perioden mellan de två världskrigen. I besvikelsen över att nationernas samarbete i Nationernas Förbund inte lyckades hindra ett andra världskrig och att fascistiska regeringar kunde få makten i demokratier föddes idén om ett annat sätt för människor i olika länder att samarbeta, ett sätt som skulle ta bort makt från enskilda nationer och stater och därigenom hindra både fascism och krig. I och med att motsättningar mellan nationer på kort tid hade lett till två förödande krig uppstod idén att begränsa enskilda staters möjligheter att bestämma över politiken. Tanken var att samarbetet mellan människor över hela Europa skulle leda till att lojaliteten mot nationalstaten försvann och ersattes av en lojalitet mot Europa och dess invånare som helhet.^{96 97}

Metoden som EU:s initiativtagare föreslog var att börja samarbeta inom något enskilt område, vilket man menade skulle leda till krav på att samarbetet utökades till fler områden eller funktioner. Idén kallas för funktionalism i vilken en strävan att samarbetet ”spiller över” till nya områden ingår. Sett i backspegeln har det visat sig att detta är en framträdande egenskap hos den Europeiska Unionen. EU:s ”kompetens”, de områden som EU och inte medlemsstaterna enskilt bestämmer över, har gradvis utökats från de första ”funktionerna” kol- och ståltillverkning.⁹⁸

MARKNADSEKONOMINS PRIORITET

Under 1900-talet har uppfattningen om ekonomisk utveckling som det viktigaste målet för samhällen vuxit sig stark. Uppfattningen har blivit populär bland annat med hjälp av en kursändring i nationalekonomin under 1900-talet, då engagerade nationalekonomer ändrade inriktning på ämnet från ett studium av etisk och politisk filosofi till en teknisk aspekt där människans motivation beskrivs som enbart driven av egenintresse. Denna beskrivning, som bland annat används som ett grundantagande för ekonomiska modeller, har också fått status av att faktiskt beskriva verkligheten, trots att det är uppenbart att människor också drivs av andra motiv än rent egoistiska. Egenintresset har också inom nationalekonomins standardlära ansetts definiera ”rationellt” handlande och leda till ”effektivitet” i ekonomiska modeller, ett språkbruk som med säkerhet har gjort det lättare att anamma resonemanget. Uppfattningen är kopplad till en föreställning om girighet och egenintresse som människans främsta drivkraft som med hjälp av den fria marknadens osynliga hand leder till det bästa resultatet.⁹⁹ Samtidigt ska sägas att den ekonomiska beskrivande forskningen, som inte förutsätter vissa egenskaper hos människorna utan försöker beskriva samband i samhället, har gett oss stora och användbara kunskaper om hur människor och samhällen fungerar.

Den så kallade ekonomiska standardläran har dominerat västvärldens intellektuella historia under 1900-talet. Den har beskrivits som att den i stället för att fokusera på medborgare som känner samhörighet med andra och tar kollektiva beslut bland annat för att sträva efter jämlikhet mellan människor, ser män och kvinnor främst som konsument av varor och tjänster. Konsumenten kalkylerar sina vinster och förluster och försöker uppnå största möjliga vinst. I den ekonomiska standardteorin finns inga makt- eller auktoritetsförhållanden, utan utbytet av varor och tjänster görs enligt frivilliga avtal. Statens roll blir att upprätthålla regler för marknadens funktion och se till att de efterlevs, och konsumentens frihet att välja bland varor och tjänster på marknaden blir central.¹⁰⁰

De kanske något idealistiska idéerna bakom EU:s uppkomst kan sägas ha blivit kidnappade av denna uppfattning om marknadsekonomin som ideal. I EU:s fördrag och lagstiftning, och till stor del genom EU-domstolens tolkningar, har marknadsekonomin blivit konstitutionellt prioriterade inom EU:s medlemsländer utan möjlighet i praktiken för medlemsländernas parlament och regeringar att förändra detta eller att stifta lagar i strid med principerna.¹⁰¹ Den traditionella nordiska alkoholpolitiken som byggde på att hålla marknadskrafterna borta från handeln med alkohol är ett särskilt tydligt exempel. Det är intressant att jämföra kraften i möjligheterna att upp-

rätthålla EU:s marknadsekonomiska principer, med till exempel överenskommelser mellan Världshälsoorganisationens (WHO) medlemsländer med syfte att förbättra människors hälsa. Genom att ge EU:s lagar direkt effekt i medlemsländerna, det vill säga utan att nationella parlament beslutat om lagarna, att EU:s lagstiftning har företrädare framför nationell och att medlemsländer kan få betala skadestånd om man inte följer EU-domstolens tolkning av reglerna, är EU:s regler bindande. Inget av detta har heller kommit till genom politiska beslut utan har kommit till stånd genom EU-domstolens tolkningar, som sedan accepterats av medlemsländernas juridiska system.¹⁰² WHO:s beslut är däremot inte rättsligt bindande för medlemsstaterna, trots att det kan tyckas självklart att liv och hälsa är grundläggande viktigt för människor.

Till den ekonomiska standardteorins spridning bidrog en grupp av inflytelserika akademiska ekonomer och politiska filosofer som samlades i en ”icke-organisation av individer” kallad Mont Pélerin-sällskapet efter namnet på den ort i Schweiz där gruppen träffades första gången 1947. Gruppen, som fortfarande verkar, arbetar för fria marknader, ett minimalt politiskt styre och ser en fara i ökning av statlig välfärd och fackföreningars makt. Gruppen skapades på initiativ av nationalekonomen och nobelpristagaren Friedrich Hayek och har haft som medlemmar andra nobelpristagare som Milton Friedman och George Stigler. Gruppen inspirerade vad man kallade ”andrahands-försäljare av idéer”, och tankesmedjor ofta finansierade av stiftelser eller liknande med koppling till näringslivet grundades med denna inriktning både i USA och Europa. Gruppens idéer har inte varit utan inflytande varken inom eller utom Sverige. Bland annat uppskattade Margaret Thatcher både Hayeks och Friedmans budskap. Detta har bland annat lett till att principer om ekonomisk effektivitet och marknadslogik införts i den statliga förvaltningen, liksom i sjukvården och på universiteten. Medborgaren betraktades som konsument som till exempel fick rätt till ekonomisk ersättning om tågen inte gick i tid.^{103 104}

En annan del av idéerna kring fri marknad som det kanske viktigaste målet kom från ett antal akademiker som var intresserade av individuell frihet som grund för samhället. De utvecklade under 1950-talet en modell som kom att kallas public choice-teorin. Resonemanget utgår från att individer försöker uppnå sina egna mål och handlar utifrån sitt egenintresse, vilket i likhet med den nationalekonomiska standardteorin kallades rationellt beteende. Man var mycket kritisk mot traditionell offentlig administration och menade bland annat att politiskt beslutade institutioner skulle bedömas utefter om individer frivilligt accepterade institutionernas existens och

resultat, och att inbetalda skatter måste ge lika stort värde tillbaka till varje individ för att vara acceptabla. Man inspirerades bland annat av nationalekonomer som Friedrich Hayek och Ludvig von Mises som såg välfärdsstaten som en form av tyranni. Public choice-teorins anhängare argumenterade för ett "polycentriskt" administrativt system där individer kunde välja mellan privata och allmänna säljare av samhällstjänster vilket skulle göras möjligt genom avgifter som betalades direkt av individen eller "checkar" från allmänna medel som betalades till den försäljare som individen valde.¹⁰⁵

60-TALET

Mycket av det som hände under 1960-talet hade en vänsterprägel med uppror mot "kapitalet" och det "militär-industriella komplexet". Men det sena sextiotalets vänstervåg hade vissa drag gemensamma med den liberala omställning för ökad individuell frihet som kännetecknar 60-talets första del. Vikten av individens frihet följde med in i den sociala, vänsterinriktade rörelsen i slutet av decenniet, som kom att vända sig mot makten både hos staten och kapitalet.¹⁰⁶

KONSEKVENSER

En av konsekvenserna av den utveckling som kan ses i de tre tendenserna ovan, är ökade resurser och makt för privat sektor och minskad för offentlig sektor. Den franske ekonomen Thomas Piketty visar att i utvecklade länder som Storbritannien, Tyskland och USA har privat kapital ökat medan offentligt kapital har minskat sedan 1970-talet. I till exempel Storbritannien har det privata kapitalet ökat från 300 procent av BNP under 1970-talet till 500 procent under 2000-talet, medan det offentliga kapitalet gått från 100 procent av BNP till 0. Italien är ett extremt exempel där det privata kapitalet ökade från 240 till 680 procent av BNP mellan 1970 och 2010, samtidigt som det offentliga kapitalet minskade från 20 procent till -70 procent.¹⁰⁷ Om man i stället ser till konsumtionen i Sverige har den offentliga konsumtionen som andel av BNP minskat från 37 procent 1993 till 26 procent 2014.¹⁰⁸

En del i detta är strävandena efter att minska inflytande för folkrörelser och organisationer på politiken. Det som en gång sågs som en central del i den svenska demokratiska modellen har framför allt sedan 1990-talets början kallats för "särintressen" och "korporativism" med en negativ klang. I stället har man menat att det enbart är "allmänintresset" som ska få påverka politiken. Detta blev tydligt i den så kallade Maktutredningen som tillsattes av den socialdemokratiska regeringen 1985, med ett uppdrag enligt utredningens direktiv förankrat i att folkrörelser, politik och offentlig sektor var viktiga

hörnstenar för att möjliggöra reellt inflytande från medborgarna och ställde frågan hur detta skulle kunna vidmakthållas även i fortsättningen. Utredningens betänkande, som lades fram 1990, svarade inte mot direktivet utan menade att den svenska modellens kollektiva demokratiideal måste överges för ett annat, mer europeiskt, demokratiideal där medborgarens individuella möjligheter till handling och personligt inflytande blir viktigare.¹⁰⁹ Detta följdes upp av den så kallade Ekonomikommisionen som tillsattes av den borgerliga regeringen 1992 och som lade fram sitt betänkande året efter. Kommissionen ansåg att Sverige var i kris och att detta var de politiska och sociala institutionernas fel. Slutrapporten är tydligt influerad av public choice-förespråkarnas syn på intressegrupper.¹¹⁰ Avregleringar av marknader där organiserade intressen har inflytande var en viktig del av kommissionens lösning. En annan del av lösningen formulerade kommissionen som att organisationerna "bör återges sin självständiga roll i det frivilliga medborgarsamhället". Man ansåg också att staten bör avskaffa alla ekonomiska subventioner till intressegrupper. Att minskade möjligheter till inflytande för frivilligorganisationer och folkrörelser kunde slå mot resurssvaga grupper var inget som uppmärksammades som ett problem i utredningen. Resultatet av denna så kallade "avkorporativisering" har blivit att det politiska inflytandet från frivilligorganisationer som fackförbund har minskat och näringslivets organisationer har fått en större roll.¹¹¹

En annan konsekvens är en institutionaliserad misstro mot offentlig organisering formaliserad bland annat i lagar om offentlig upphandling eller styrprinciper för offentlig verksamhet som sjukvård och skolor enligt förebilder från företags ekonomi i det som kallas New Public Management, NPM.

Även i Sverige har tankesmedjor finansierade av näringslivet skapats. Tankesmedjan Timbro, som finansieras av Svenskt Näringsliv, har enligt sin hemsida uppdraget "att utveckla idéer och långsiktigt bilda opinion för marknadsekonomi, fri företagssamhet, individuell frihet och ett öppet samhälle".¹¹² Timbro arbetar med rapporter, böcker, seminarier och medieutspel. Dessutom driver man den så kallade Stureakademien där bland annat medlemmar i de politiska ungdomsförbunden erbjuds en utbildning i "ideologi, opinionsbildning och praktisk politik". Utbildningen kostar 1000 kronor per termin och sker över fem långhelger, där studenterna bland annat får träffa olika ofta nyliberala tänkare men även till exempel socialdemokratiska debattörer, varvat med hemuppgifter. I utbildningsavgiften ingår "resor inom Sverige, mat och boende samt studieresan till USA". På den veckolånga USA-resan som avslutar programmet besöker man bland annat "tankesmedjor, politiska institutioner, regeringsorgan och kampanjorganisationer".¹¹³

ALKOHOLFRÅGAN I SVERIGE

I Sverige, liksom i Finland, kom 1960-talets liberala strömningar att påverka alkoholpolitiken och, åtminstone i Sverige, nykterhetsrörelsens ställning. Den internationella strömningen för minskad stat och ökad marknadsekonomisk dominans nådde svensk och nordisk alkoholpolitik på allvar först i samband med närmandet till EU på 1990-talet.

1960-TALET'S LIBERALISERINGAR

Strömningarna för ökad individuell frihet under 1960-talet sammanföll också med försök att minska restriktionerna kring alkohol i Sverige och Finland. Både i Sverige och i Finland beslöt riksdagarna att mellanöl skulle säljas i livsmedelsbutikerna i stället för i Systembolagets respektive Alkos butiker. I Finland ökade man dessutom antalet Alko-butiker kraftigt.¹¹⁴ Mellanölförsäljningen i Sverige uppskattas ha ökat den totala konsumtionen av alkohol med nästan 10 procent och konsumtionen bland unga ökade betydligt mer. I Sverige förbjöds därför mellanöl i livsmedelsbutiker efter nio år.¹¹⁵ I Sverige prövade vi också att sälja starköl fritt i livsmedelsbutikerna i Göteborg och Bohus län och i Värmland mellan november 1967 och juli 1968. Det försöket fick ännu större konsekvenser. Försäljningen av starköl ökade med 1 000 procent och försöket fick avbrytas i förtid. Senare tids forskning har visat att barn till mödrar som var gravida under experimentet i de två länen i vuxen ålder har lägre utbildning och lön och större behov av socialt stöd än andra.¹¹⁶ I Sverige avbröt vi även starkölförsäljningen i livsmedelshandeln vilket man inte gjorde i Finland trots att alkoholkonsumtionen steg kraftigt.

Men under 1960-talet började också det omgivande samhällets syn på nykterhetsrörelsen förändras, vilket synen på individuell frihet troligen bidrog till. Andra organisationer som fackförbund och politiska partier drog sig undan och ville inte samarbeta eller förknippas med nykterhetsrörelsen.¹¹⁷

DEN SVENSKA ALKOHOLPOLITIKENS MÖTE MED EU

Den svenska alkoholpolitiken som växte fram under 1800-talet och början av 1900-talet kom att ha som huvudinriktning att avlägsna marknadskrafterna från all handel med alkohol. Erfarenheterna under den här tiden visade oss att vinstintresse och konkurrens driver upp försäljning och konsumtion. Kommersiella aktörer försöker dessutom ofta kringgå regler och bestämmelser som kan minska vinsterna, eller arbetar politiskt för att förändra regler och lagar efter sina egna intressen. För att i praktiken ta bort vinstintresse och konkurrens från en marknad krävs monopol skapade av demokratiska församlingar som riksdag eller kommuner. Det krävs dessutom

att monopolen får det uppdraget och att ägarna, det vill säga medborgarna genom myndigheter och politiker, ser till att detta upprätthålls. Det finns många exempel på monopol som drivs med vinst som intresse i stället för folkhälsa eller annan nytta för medborgarna. Det är detta som är det grundläggande skälet till att de svenska alkoholmonopolen skapades. Systembolaget för detaljhandel och det statligt ägda Vin- & Sprit AB för import-, parti-, distributions- och tillverkning.

Alkoholpolitiken nåddes inte av de internationella strömningarna för marknadsekonomi förrän i samband med Sveriges närmande till EES och EU. Monopolen upprätthölls av riksdagen fram till Sveriges EU-inträde 1995 då Vin & Sprits monopol fick överges. Detta skedde inte genom att Sveriges riksdag självantog kom fram till att monopolen skulle avskaffas, utan illustrerar tydligt EU:s konstruktion där EU-domstolens tolkning av EU:s fördrag och lagar har större tyngd än beslut av nationella parlament. I fallet med de svenska alkoholmonopolen var riksdagens uppfattning att de inte berördes av EES- och EU-avtalet, och alltså att fördragen inte krävde att Sverige skulle avskaffa dem. Det visade sig vara fel, men Sverige kom inte att inse det förrän EES-avtalet var ingånget och man tvingades i efterhand att avskaffa monopolen. På liknande sätt avskaffades de svenska skattefria kvoterna för alkohol trots att den svenska regeringens uppfattning inför EU-inträdet och i folkomröstningen var att Sverige bestämde över kvoterna. Runt sekelskiftet insåg regeringen att detta också var fel och accepterade EU:s regler om fri införsel för privat bruk, en regel som motiveras med EU:s princip om fri rörlighet och därmed avsaknad av nationella gränskontroller.

I och med att Vin & Sprits monopol avskaffades etablerade sig både nya svenska privata företag och stora internationella alkoholbolag i Sverige.

OPINIONEN OM ALKOHOL I SVERIGE

I samband med närmandet till EU förändrades den allmänna opinionens syn på alkohol som ett samhällsproblem dramatiskt i Sverige. En bidragande orsak kan ha varit de svenska ölbryggeriernas kampanj om det så kallade mörkertalet i svensk alkoholkonsumtion. Bryggarna hävdade att detta var mycket stort och att det visade att svensk alkoholpolitik var meningslös. Resonemanget fick mycket stor uppmärksamhet i media och i debatten. Industrins påståenden om mörkertalets storlek visade forskare senare vara grundlösa men detta fick knappast någon uppmärksamhet alls. År 1990 ansåg 47 procent av svenskarna att alkohol var ett mycket allvarligt problem i Sverige (1981 hade siffran varit 66 procent). Fyra år senare, alltså 1994, ansåg 13 procent att alkohol var ett mycket allvarligt problem.

Opinionen om alkohol som problem har legat på ungefär samma nivå sedan dess.¹¹⁸

Under de senaste åren har stödet ökat i opinionen för höjda skatter och bevarat monopol på detaljhandel i Sverige, enligt SOM-institutet vid Göteborgs universitet. I 2014 års undersökning ställdes också frågor om alkoholens problem för individen själv respektive för samhället/Sverige. Genomgående ansåg de svarande att alkohol inte var ett problem för dem själva personligen men däremot att det var ett problem för samhället. Undersökningen visade också att upplevelsen av alkohol som samhällsproblem var mycket viktigare för åsikten om alkoholpolitiska åtgärder än problem för den enskilde.¹¹⁹

SVENSKT NÄRINGSLIV OCH ALKOHOL

Svenskt Näringslivs tankesmedja Timbro har också engagerat sig i alkoholfrågan bland annat genom att kritisera Systembolagets informationsinsatser om skälen för detaljhandelsmonopolet.¹²⁰ Men man har också drivit tesen om att alkoholpolitiken bör liberaliseras ytterligare med hänvisning till att de liberaliseringar som skett i Sverige sedan EU-inträdet och den konsumtionsökning som dessa har orsakat inte har lett till de skadeökningar som förväntades.¹²¹

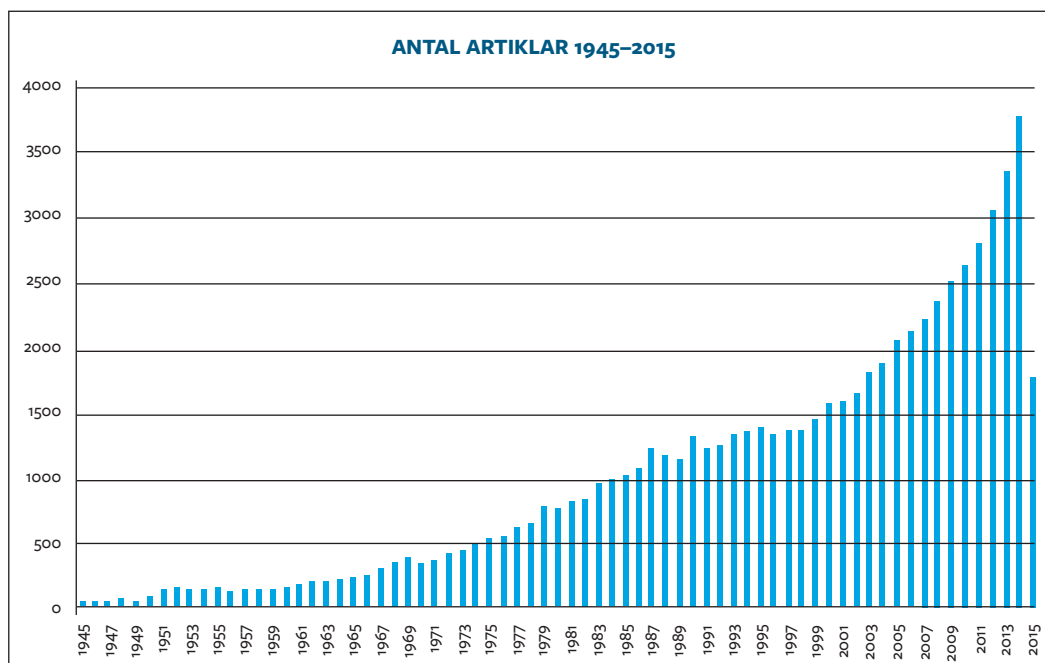
Ordförande för Svenskt Näringsliv sedan 2013 är Jens Spendrup, också styrelseordförande i Spendrups Bryggerier och tidigare dess vd. Före Jens Spendrup var Kenneth Bengtsson, tidigare vd för ICA, ordförande för Svenskt Näringsliv. Våren

2014 tillsatte den dåvarande borgerliga regeringen Kenneth Bengtsson som ordförande för Systembolaget. Frånsett kopplingen till Svenskt Näringsliv kan man fundera över den förra regeringens prioritering i valet av högsta posten i ett monopol vars grundläggande idé är att värna om folkhälsan och hålla marknadskrafterna borta från detaljhandel med alkohol. I det möjliga valet mellan personer med politisk erfarenhet till exempel från Riksdagen, erfarenheter och kompetens kring folkhälsa och alkohol, eller kunskaper om detaljhandel och marknader, valde regeringen det sistnämnda.

Ett annat exempel på Svenskt Näringslivs engagemang är Marknadsdomstolens senaste avgörande om alkoholreklam där domstolen fann att direktreklam för alkohol inte var olagligt, trots att Konsumentverkets riktlinjer sa motsatsen. En av domstolens fem ledamöter i det målet var Anders Stenlund, direktör i Svenskt Näringsliv, ansvarig för konkurrensrätt och statsstöd.

ALKOHOLFORSKNING

Antalet akademiska artiklar om alkohol som publiceras är mycket stort. PubMed, en amerikansk databas över medicinsk och epidemiologisk forskning, listar mer än 3 000 nya artiklar om året som har ordet ”alkohol” i titeln. Till detta kommer artiklar från rent samhällsvetenskapliga eller ekonomiska akademiska tidskrifter som inte fångas upp i PubMed.

ANTAL AKADEMISKA ARTIKLAR I PUBMED MED ORDET "ALCOHOL" I TITELN 1945–MAJ 2015

"TVÅ ASPEKTER KAN VARA SÄRSKILT INTRESSANTA NÄR DET GÄLLER FORSKNING, DELS VILKEN FORSKNING SOM GÖRS OCH DELS VILKEN FORSKNING SOM FÅR UPPMÄRKSAMHET."

Det som följer är personliga intryck från en läsare av forskningsrapporter med intresse för alkoholpolitik och alkoholens inverkan på samhälle och människor. Det bygger inte på en systematisk genomgång av den forskning som görs och är därmed inte en bild som gör rättvisa åt all den forskning som görs. Viktiga områden inom alkoholforskning som till exempel psykologi, behandling och biomedicin är inte med.

Två aspekter kan vara särskilt intressanta när det gäller forskning, dels vilken forskning som görs och dels vilken forskning som får uppmärksamhet, som får en tillämpning utanför forskarkretsar eller är med och formar allmänhetens eller beslutsfattarens bild av verkligheten.

FORSKNING OM ALKOHOLPOLITIK OCH PÅ BEFOLKNINGSNIVÅ

Forskning om effekten av alkoholpolitiska åtgärder startade i USA under 1930- och 1940-talen och kom att växa under de följande årtiondena allteftersom forskarna fick klart för sig hur åtgärderna påverkade folkhälsan. Boken *Alcohol Control Policies in Public Health Perspective*¹²² från 1975 (på svenska 1979: *Alkoholpolitik och folkhälsa*), den så kallade "lila boken" på grund av färgen på omslaget, med den finländska forskaren Kerttu Bruun som redaktör, fick stort inflytande. Den sammanfattar den alkoholpolitiska forskningen vid den tiden och har sedan följts av liknande sammanställningar i bokform av den samlade alkoholpolitiska forskningen, skrivna av framstående internationella alkoholforskare. Den andra boken i denna typ av serie var *Alcohol and the Public Good*¹²³ från 1994 (på svenska 1996: *Alkoholpolitik för bättre folkhälsa*) med Griffith Edwards som redaktör. Därefter följde boken *Alcohol – No Ordinary Commodity* med Thomas Babor som redaktör. Boken har kommit i två upplagor, 2003 och 2010¹²⁴ (första upplagan på svenska 2004: *Alkohol – ingen vanlig handelsvara*).¹²⁵

En del av den alkoholpolitiska forskningen har intresserat

sig för åtgärder som berör hela befolkningar och länder. Den har antingen byggt på förhållandet mellan åtgärderna och alkoholkonsumtionen i genomsnitt i befolkningen eller mellan åtgärderna och mått på olika skador direkt. När konsumtionen i genomsnitt har varit i fokus för studierna har de också byggt på studier om sambandet mellan genomsnittskonsumtion i en befolkning och skador. Denna forskning har över tid utvecklat alltmer avancerade metoder för analys av tidsserier eller användning av lokala geografiska data.¹²⁶

En annan del av forskningen om politiska åtgärder har studerat effekten av olika förebyggande insatser på lokal nivå. Denna forskning bygger ofta på en modell för hur olika faktorer i det lokala samhället kan tänkas påverka varandra och använder många olika metoder och många olika sorters data som till exempel trafikskador eller skolenkäter.¹²⁷

Även om den här typen av forskning återges som grund till handlingsplaner inom till exempel Världshälsoorganisationen WHO är det relativt sällan som forskningens resultat tillämpas i politiska beslut runt om i världen. En bidragande orsak kan eventuellt vara att forskningens resultat och data upplevs som abstrakta i och med att den inte visar den direkta påverkan på en enskild individ. Samtidigt är denna forskning den mest relevanta för politiska beslutsfattare och vi vet att för allmänheten är alkoholens konsekvenser för hela samhället det viktigaste motivet för stöd för alkoholpolitiska åtgärder. Alkoholindustrin argumenterar kraftfullt mot den här typen av resultat eftersom åtgärderna leder till minskad konsumtion och därmed minskad försäljning. Argumenten kan vara att uppgifter om konsumtion i genomsnitt är osäkra till exempel på grund av ett stort mörkertal eller att majoriteten av alkoholkonsumenter inte får problem av alkohol, eller till och med förbättrar sin hälsa, och därför inte bör drabbas av till exempel dyrare priser på grund av höjda skatter.

INDIVIDNIVÅ, DEN GLOBALA SJUKDOMSBÖRDAN

Forskning om alkohol på befolkningsnivå är enbart en liten del av den forskning som görs. Forskning som bygger på uppgifter om individers konsumtion, mätt genom enkäter, är mycket mer omfattande. Det är den här typen av forskning som används för att uppskatta alkoholens roll för den globala, eller nationella, sjukdomsbördan. Det är också den här typen av forskning som kommer fram till att "måttlig" alkoholkonsumtion är positivt för vissa sjukdomstillstånd som hjärt-kärlsjukdom, effekter som inte syns när analyserna görs på befolkningsnivå med genomsnittlig konsumtion som data.

Trots detta har både forskarvärlden och WHO närmast förvånats över resultatet att alkohol kommer så högt upp på

listan av riskfaktorer för den globala sjukdomsördan. Alkohol har gått från åttonde största riskfaktorn 1990 till femte plats 2010.¹²⁸

Uppskattningarna av den globala sjukdomsördan har fått mycket stor uppmärksamhet främst inom globala hälsoorganisationer men också inom till exempel FN och Världsbanken. Det verkar däremot vara ovanligt att uppskattningarna har lett till politiska åtgärder.

ALKOHOLBRANSCHEN

I SVERIGE OCH FORSKNINGEN

*Tobaksindustrin har i decennier arbetat med strategier kring forskning om tobak. Några av de främsta strategierna är och har varit:*¹²⁹

- * Finansiera och publicera forskning som stöder industrins position
- * Trycka undan och kritisera forskning som inte stöder dess position
- * Ändra standarder för forskning
- * Sprida data från intressegruppen eller tolkningar av risker direkt till vanlig press och beslutsfattare

En grundläggande inriktning i detta arbete från tobaksindustrin är att få människor att tvivla på ovälkomna resultat. En direktör för ett av de stora tobaksbolagen uttryckte det som att "Tvivel är vår produkt (Doubt is our product)" och fortsatte "eftersom det är det bästa sättet att utmana de 'samlade fakta' som existerar i allmänhetens uppfattning".¹³⁰

I Sverige är det inte känt om det förekommer direkt stöd till forskare från alkoholindustrin men detta förekommer internationellt. För andra av tobaksindustrins strategier finns det paralleller till den svenska alkoholbranschens agerande. Tydligast är det i fallet med att så tvivel kring och kritisera forskningen och forskarna kring totalkonsumtionen av alkohol i de så kallade Monitormätningarna och använda detta som argument för att inte höja alkoholskatten utan i stället sänka den. Industrin har presenterat egna siffror eller undersökningar som vid närmare granskning inte har visat sig ha en solid grund, men har trots detta fått stor uppmärksamhet, inte minst i media, och kommunicerat dem direkt till beslutsfattare. Det här är en strategi som branschen har använt minst sedan 1990-talets början, utan att de har förlorat i trovärdighet trots att det har visat sig att uppgifter som de hänvisar till saknar grund.¹³¹ ■

Per Leimar

⁹⁶ Hammarlund, Per A. (2005). Liberal internationalism and the decline of the state: the thought of Richard Cobden, David Mitrany, and Kenichi Ohmae. New York: Palgrave Macmillan

⁹⁷ McCormick, John (2002). Understanding the European Union: a concise introduction. 2nd. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan (4:e utgåvan 2008)

⁹⁸ Ibid (dvs samma referens som närmast ovan)

⁹⁹ Sen, Amartya. Etik och ekonomi. SNS Förlag, Stockholm 2001

¹⁰⁰ Dahl, Robert A. Demokratier och dess antagonister. Ordfront förlag, Stockholm 1999, s 356–358

¹⁰¹ Scharpf, F. (2010). The asymmetry of European integration, or why the EU cannot be a 'social market economy'. 98. Socio-Economic Review, 8, 211–250

¹⁰² Ibid (dvs samma referens som närmast ovan)

¹⁰³ Müller, Jan-Werner. Demokratins tidsålder. Politiska idéer i 1900-talets Europa. Daidalos 2013

¹⁰⁴ www.montpelerin.org

¹⁰⁵ Gruening, Gernod. Origin and theoretical basis of New Public Management. International Public Management Journal 4 (2001) 1–25

¹⁰⁶ Östberg, Kjell. (2002). 1968 – när allting var i rörelse: sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna

¹⁰⁷ Piketty, Thomas. (2013). Inequality & Capitalism in the Long-Run, presentation Helsingfors 29 november 2013, s 33. <http://www.yjs.fi/wp-content/uploads/2013/12/Thomas-Piketty-pres..pdf>

¹⁰⁸ Konjunkturinstitutets statistik och SCB

¹⁰⁹ SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport. Inskannad <http://weburn.kb.se/sou/454/urn-nbn-se-kb-digark-4536373.pdf>

¹¹⁰ SOU 1993:16 Nya villkor för ekonomi och politik. Ekonomikommisionens förslag. Inskannad <http://weburn.kb.se/sou/493/urn-nbn-se-kb-digark-4921547.pdf>

¹¹¹ Naurin, Daniel. Den demokratiska lobbyisten. Boréa, 2001

¹¹² <http://timbro.se/>

¹¹³ <http://stureakademien.se/>

¹¹⁴ Mäkelä, Pia, Ingeborg Rossow, och Kalle Tryggvesson. (2002). Who drinks more and less when policies change. The evidence from 50 (2002). I Room, Robin (red). (2002). The Effects of Nordic Alcohol Policies: What happens to drinking and harm when alcohol controls change? NAD publication No. 42. Helsingfors: Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD). <http://www.dldocs.stir.ac.uk/documents/nad42.pdf#page=13>

¹¹⁵ Ramstedt, Mats. (2002). The repeal of medium strength beer in grocery stores in Sweden: the impact on alcohol-related hospitalisations in different age group. I Room, Robin (red). (2002). The Effects of Nordic Alcohol Policies: What happens to drinking and harm when alcohol controls change? NAD publication No. 42. Helsingfors: Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD). <http://www.dldocs.stir.ac.uk/documents/nad42.pdf#page=69>

¹¹⁶ Nilsson, J Peter (2014). Starkölsförsöket: från fosterstadiet till vuxen ålder. SNS Analys nr 21. http://www.sns.se/sites/default/files/sns_analys_nr_21.pdf

¹¹⁷ Samtal med Bertil Lindberg

¹¹⁸ Leimar, Per, Mats Ramstedt, och Lennart Weibull. (2013). "Public Opinion and Alcohol Policy in Sweden, 1990–2012." Nordic Studies on Alcohol and Drugs 30.6 (2013): 473–490. <http://www.degruyter.com/view/j/nsad.2013.30.issue-6/nsad-2013-0046/nsad-2013-0046.xml?format=INT>

¹¹⁹ Karlsson, David. (2015). Alkoholopinionen: problemupplevelsens roll. Presentation vid SOM-seminariet 21 april 2015. http://som.gu.se/digitalAssets/1525/1525090_alkoholopinionen---david-karlsson.pdf

¹²⁰ Malmer, Maria & Rankka, Maria (2006). I monopolens tjänst: de statliga bolagens opinionsbildning. Stockholm: Timbro. <http://www.timbro.se/rapporter/i-monopolens-tjanst-de-statliga-bolagens-opinionsbildning>

¹²¹ Svensson, Mattias. (2012). "Alkoholen, en lyckad svensk liberalisering." Stockholm: Timbro. <http://www.timbro.se/rapporter/alkoholen-en-lyckad-svensk-liberalisering>

¹²² Bruun, Kjetil (red.). (1975). Alcohol control policies in public health perspective. Helsinki: Edwards, Griffith (red.). (1994). Alcohol Policy and the Public Good. Oxford: Oxford Univ. Press

¹²³ Babor, Thomas (red.). (2010). Alcohol: no ordinary commodity : research and public policy. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. Sammanfattning på svenska <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/4849/Artikel.pdf>

¹²⁴ <http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12061/r200445alkoholhandelsvara0503.pdf>

¹²⁵ Treno, Andrew J., et al. "A review of alcohol and other drug control policy research." Journal of Studies on Alcohol and Drugs 17 (2014): 98

¹²⁶ Ibid

¹²⁷ Lim, Stephen S., et al. "A comparative risk assessment of the burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010." The Lancet 380.9859 (2013): 2224–2260. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4156511/pdf/nihms589916.pdf>

¹²⁸ Bero, Lisa. (2013) Tobacco industry manipulation of research. Kapitel 7 i Late lessons from early warnings: science, precaution, innovation : summary. (2013). Copenhagen: European Environment Agency. <http://r.duckduckgo.com/?k=&u=http%3A%2F%2Fwww.eea.europa.eu%2Fpublications%2Flate-lessons-2%2Flate-lessons-chapters%2Flate-lessons-ii-chapter-7-eller-fran%2Fwww.eea.europa.eu/publications/late-lessons-2>

¹²⁹ Michaels, David, and Mindy Jones. "Doubt is their product." Scientific American 292.6 (2005): 96–101. <http://defendingscience.org/sites/default/files/upload/Doubt-is-their-Product.pdf>

¹³⁰ Ex. Ramstedt, Mats, Lindell, Annette & Raninen, Jonas (2013). Hur ska alkoholförsöket mätas? – En genomgång av tillgängliga indikatorer och ett förslag på en reviderad metod. Bilaga 1 i Tal om alkohol 2012: en statistisk årsrapport från Monitorprojekt. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD). http://www.sorad.su.se/polopoly_fs/1.136450.1369721588!/menu/standard/file/Tal%20om%20alkohol%202012.pdf

NYKTERHETS- RÖRELSENS VÄGVAL

HELNKYTRAS VÄRDERINGAR

Under 1970- och 90-talen gjorde nykterhetsrörelsen livsstilsundersökningar som tecknade en bild av de värderingar som utmärkte den organiserade helnykteristen jämfört med övriga. Den organiserade helnykteristen var i högre utsträckning engagerad i sin familj, sin hälsa och samhället i stort jämfört med allmänheten. Samtidigt hade man en mindre vänkrets och tog färre risker än övriga befolkningen. Hur bilden ser ut idag, 35 år senare, är inte känt. Andelen helnyktra i Sverige har sjunkit. Idag är ungefär 10 procent av befolkningen nyktra, men långt ifrån alla är organiserade i nykterhetsrörelsen.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Det saknas bra kartläggningar över hur de helnyktras livsstilar ser ut idag. Kunskapen om detta blir än intressantare när vi ser att en majoritet av de unga inte dricker och att grupper av utlandsfödda har andra normer kring helnykterhet. Kan en undersökning av helnyktras värderingar ge vägledning i det strategiska arbetet för att nykterhetsrörelsen ska nå nya individer och grupper? Frågorna skulle kunna handla om hur människors värderingar kopplat till alkohol och andra droger ser ut idag och vad som skiljer de helnyktras livsstilar från övriga befolkningen.

NYKTERHETSRÖRELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: Att uppdra åt NBV och medlemsorganisationerna att arbeta för att få med en eller flera frågor kring alkoholvärderingar i den svenska delen av antingen World Values Survey 2016 (Våg nr 7) eller European Values Study 2017 (Våg nr 5). (Gäller de tre frågor som fanns med i undersökningarna 1981 och 1996.)

Alternativ 2: Att uppdra åt NBV och medlemsorganisationerna att ansöka om samverkan i kommande SOM-undersökningar med syfte att få till ett långsiktigt samarbete och få med frågor rörande svenskarnas alkoholvärderingar.

Alternativ 3: Medlemsorganisationerna ansöker gemensamt hos SAFF (Stiftelsen Ansvar för Framtiden) om medel för att finansiera undersökningar om nykteristers livsstilar av idag.

Alternativ 4: Att avstå från att göra någon ny undersökning gällande helnyktras livsstilar och värderingar.

"DET SAKNAS BRA KARTLÄGGNINGAR ÖVER HUR DE HELNYKTRAS LIVSSTILAR SER UT IDAG. KUNSKAPEN OM DETTA BLIR ÄN INTRESSANTARE NÄR VI SER ATT EN MAJORITET AV DE UNGA INTE DRICKER OCH ATT GRUPPER AV UTLANDSFÖDDA HAR ANDRA NORMER KRING HELNYKTERHET."

DEN NYA TIDENS GOVERNANCE

Filip Wijkström beskriver hur civilsamhällets roll förändras i den pågående omförhandlingen av samhällskontraktet. Förväntningarna från det offentliga sida att civilsamhället alltmer ska bidra till välfärd, demokrati och integration tar sig olika uttryck. Ett sådant uttryck är överenskommelsen på det sociala området. Ett annat är framväxten av sociala företag.

I en del sammanhang ställs civilsamhällets röstbärande funktion mot en utförar- och servicefunktion. Erik Amnå ser en risk att ett serviceleverantörsfokus, som en utförarfunktion kan medföra, kan komma att prägla relationen mellan det offentliga och civilsamhället. Fokus kan flytta från det ”vi borde göra till det andra anser att vi bör göra”. Och att detta kan undergräva existensberättigandet som folkrörelser och studieförbund. I en förlängning menar Amnå att en ökad kontraktering kan medföra en demokratisk risk, då föreningar i och med detta kan bli mindre intresserade av att kritisera och uppmärksamma missförhållanden och mer intresserade av att behaga. Att de inte lika gärna biter den hand som föder dem. Av det här skälet uppmanar Amnå till en diskussion om villkoren för att låta sig kontrakteras och om vad föreningarna egentligen är till för.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Relationen mellan det offentliga och civilsamhället står idag under omförhandling. Nya förväntningar finns på civilsamhällets aktörer.

Kan vi se att föreningar i en tid av ökade förväntningar, överenskommelser och villkorade bidrag riskerar att tappa fokus vad gäller syftet med föreningen?

Kan sociala företag vara ett sätt att uppfylla föreningens syfte och bidra till en samhällsutveckling utifrån nykterhetsrörelsens värderingar? Eller finns det en risk att arbete med sociala företag kan försvaga fokus på föreningens syfte?

NYKTERHETSRORELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: NBV och medlemsorganisationerna fortsätter att bevaka den nya tidens governance (exempelvis överenskommelser och sociala företag) inom ramen för den fortsatta huvudmannaprocessen. Syftet är att bredda kunskapen om fenomenet och belysa dess konsekvenser.

Alternativ 2: NBV och medlemsorganisationerna fördjupar kunskapen kring sociala företag för att se om det kan vara ett sätt att bidra till en samhällsutveckling utifrån nykterhetsrörelsens värderingar.

Alternativ 3: NBV och medlemsorganisationerna avstår från att gemensamt närma sig frågan om sociala företag.

”FÖRVÄNTNINGARNA FRÅN DET OFFENTLIGAS SIDA ATT CIVILSAMHÄLLET ALLTMER SKA BIDRA TILL VÄLFÄRD, DEMOKRATI OCH INTEGRATION TAR SIG OLIKA UTTRYCK. ETT SÅDANT UTTRYCK ÄR ÖVERENSKOMMELSEN PÅ DET SOCIALA OMRÅDET. ETT ANNAT ÄR FRAMVÄXTEN AV SOCIALA FÖRETAG.”

ÖKANDE FRÄMLINGSFIENTLIGHET

”När nu även nyliberalismen visar tecken på försvagning och inte mycket nytt trätt i dess ställe, har ett utrymme skapats för oro och mörka krafter i hela det europeiska sammanhanget.”¹³² Detta menar Sverker Sörlin, professor och ordförande i Folkuniversitetet.

I World Value Survey framgår att svenskarna ser sig som toleranta och öppna för andras sätt att leva. Dessutom värderas jämställdhet och jämlikhet högt. Likväl har en extraordinär politisk utveckling skett det senaste decenniet i Sverige, precis som i flera europeiska länder. Främlingsfientliga krafter har valts in i beslutsfattande församlingar på såväl nationell som lokal nivå. Olika etniska grupper vittnar om en ökad utsatthet i Sverige.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Idag står samhället inför ökat tryck från främlingsfientliga organisationer. Detta märks inte bara inom politiken utan visar sig även inom de traditionella folkrörelserna. Ett arbete måste till mot främlingsfientlighet och för allas lika värde. De mörka krafterna har mobiliserat, men så gör även motkrafterna. Det är hoppfullt, medan de odemokratiska krafterna ser det som hotfullt. Föreningslivet, folkbildningen och nykterhetsrörelsen måste bli en del av de här motkrafterna. I det här sammanhanget är både ställningstagande och handling viktigt.

På vilket sätt kan NBV och medlemsorganisationerna bli tydligare i det här arbetet?

NYKTERHETSRORELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: NBV och medlemsorganisationerna söker nya sätt att arbeta för att möjliggöra för människor att agera motkraft till de främlingsfientliga krafter som vunnit mark det senaste decenniet.

Alternativ 2: Medlemsorganisationerna tar initiativ till en intern kampanj för att motivera för inkluderande verksamhet på lokalt plan. Kampanjen bedrivs på alla plan: föreningar, folkhögskolor, kursgårdar, studiecirkel etc. i syfte att nykterhetsrörelsen ska uppfattas som självklart välkomnande och inkluderande.

Alternativ 3: NBV utvecklar, tillsammans med medlemsorganisationerna, arbetet på asylboenden och ger stöd till föreningsbildningar och spridning av kunskap i svenska och samhällskunskap.

**”I DET HÄR SAMMANHANGET
ÄR BÅDE STÄLLNINGSTAGANDE
OCH HANDLING VIKTIGT. PÅ
VILKET SÄTT KAN NBV OCH
MEDLEMSORGANISATIONERNA
BLI TYDLIGARE I DET HÄR
ARBETET?”**

FÖRÄNDRAT KOMMUNIKATIONSLANDSKAP

Svenskarna ägnar idag över hälften av sin fritid åt mediekonsumtion. Fortfarande är tv-tittandet den vanligaste fritidssysselsättningen, men bland unga vuxna har sociala medier tagit över. 9 av 10 svenskar har tillgång till både internet och dator, 73 procent har en smart telefon. Detta påverkar tv-tittande bl.a. genom att allt fler väljer när man vill se programmen. Användandet av surfplattor ökar kraftigt och det är framför allt barnfamiljerna som driver utvecklingen framåt.¹³³ De yngre generationerna delar inte upp livet i det analoga och det digitala på samma sätt som äldre. Nya kommunikationsmönster påverkar alltså sociala beteenden. Detta märks även i tidningsbranschen, där analoga tidningar tappat såväl läsare som annonsörer.

Samhället behöver förhålla sig till de förändrade kommunikationsmönster som vi kan se idag.

”För de som är intresserade av politik och samhälle har det aldrig varit så enkelt att hitta kvalificerad information som nu, vilket innebär att fler också ökar sin nyhetskonsumtion. För de som inte är intresserade av politik och samhälle har det aldrig varit så enkelt att undvika sådan information – eller att bli desinformerade – eller manipulerade.”¹³⁴

Orden är demokratiforskaren Jesper Strömbäcks. Utvecklingen öppnar alltså upp för nya möjligheter att delta i debatt och söka information, vilket kan leda till engagemang i nya former. I den senaste befolkningsundersökningen beställd av Ersta Sköndal högskola framgår att nätaktivism och traditionellt ideellt arbete kompletterar och till och med förstärker varandra. Sociala medier (såsom Facebook, Twitter och Instagram) kan fungera som en plattform för föreningar att driva sina frågor. Kunskap om nätets logik och kraft ger ett försprång att nå nya människor, eller människor med liknande intressen. Men citatet pekar också på ökade klyftor vad gäller kunskap och deltagande, vilket kan leda till minskad social sammanhållning och ökad ojämlikhet mellan samhällsklasser. Både egna val och tekniken, exempelvis genom personliga sökfiter, leder till en allt större fragmentering.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Det nya kommunikationslandskapet öppnar bl.a. upp för nya möjligheter till engagemang. Men utvecklingen kan också leda till utmaningar såsom ökade klyftor vad gäller kunskap och samhällsdeltagande. Det här kan ha betydelse ur ett demokratiskt perspektiv. Utvecklingen kräver, menar medieforskare Ulla Carlsson, medie- och informationskunniga medborgare.¹³⁵

Vilken roll kan medlemsorganisationerna och NBV ha för att stärka medborgarna och möjliggöra för fler att vara delaktiga i samhället?

Tillgången till internet, datorer och smarta telefoner är hög i Sverige, men detta innebär inte per automatik att alla kan utnyttja den nya tekniken. Redan idag arbetar NBV för att öka kunskapen kring exempelvis sociala medier genom kampanjen #visyns. Vilken roll kan NBV fortsatt ha för att stärka medlemsorganisationernas arbete inom detta område?

NYKTERHETSRÖRELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: NBV och medlemsorganisationerna genomför en kunskapssatsning kring den digitala logiken och potentialen för delaktighet. Fokus internt i medlemsorganisationerna.

Alternativ 2: NBV och medlemsorganisationerna genomför en kunskapssatsning kring den digitala logiken och potentialen för delaktighet. Fokus utanför medlemsorganisationerna, exempelvis i socioekonomiska utsatta områden.

Alternativ 3: Medlemsorganisationerna påbörjar ett arbete för ökad användning av sociala medier.

FÖRENINGARS FRAMTIDA VILLKOR

Allt fler samhällsproblem beskrivs i rättsliga termer och lösningar på problemen söks allt oftare i lagstiftningen. Vi kan också se att gränserna mellan de olika samhällssfärerna tenderar att flyta ihop alltmer. En drivkraft bakom denna utveckling är marknadsiseringen. Detta sammantaget kan leda till det vi idag kan se exempel på då myndigheter bedömer föreningar utifrån marknadens logik och inte alltid ser den ideella verksamhetens särart och den samhällsnytta som föreningar kan bidra med. Bilsportförbundet, Friskis & Svette och ideella organisationer med secondhand-försäljning i större skala har fått erfara detta.

Frågan om den ideella sektorns särart och motiven för särbehandling från myndigheters sida är exempel på frågor som behandlas inom ramen för Partsgemensamt forum där representanter för regeringen och civilsamhället diskuterar villkoren för civilsamhällets organisationer. I detta sammanhang har bl.a. behovet av att det civila samhällets särart återspeglas i lagstiftningen, och inte bara i civilsamhällespropositionen, lyfts. En annan fråga som tagits upp i sammanhanget är vikten av att öka kunskapen om det civila samhällets särart hos myndigheter.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Vi ser idag exempel på hur myndigheter bemöter och kräver förändring av föreningar utifrån marknadens logik och utifrån lagstiftning framtagna för privata aktörer.

Hur kan civilsamhället skydda sig mot myndigheter som gör övertramp av det här slaget?

Kan det i detta sammanhang spela någon roll att den ideella föreningen ännu saknar egen lagstiftning? Skulle en föreningslagstiftning kunna innebära att sådana övertramp inte vore möjliga?

NYKTERHETSRORELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: Medlemsorganisationerna tar initiativ till att driva opinion för en särskild föreningslagstiftning för att skydda mot klåfingriga myndigheter och stärka civilsamhällets roll i det svenska samhället.

Alternativ 2: NBV och medlemsorganisationerna följer processen inom Partsgemensamt forum med fokus på hur civilsamhällets särart kan värnas i relation till myndigheter. Med detta som utgångspunkt övervägs i ett senare skede ett eventuellt beslut om att driva frågan om föreningslagstiftning.

Alternativ 3: NBV och medlemsorganisationerna nominerar en företrädare till Partsgemensamt forum för att på så vis följa och påverka utvecklingen i denna såväl som andra frågor relevanta för civilsamhället. Med detta som utgångspunkt övervägs i ett senare skede ett eventuellt beslut om att driva frågan om föreningslagstiftning.

Alternativ 4: NBV och medlemsorganisationerna avstår från att driva frågan om särskild föreningslagstiftning i Sverige.

**"VI SER IDAG EXEMPEL PÅ
HUR MYNDIGHETER BEMÖTER
OCH KRÄVER FÖRÄNDRING
AV FÖRENINGAR UTIFRÅN
MARKNADENS LOGIK OCH
UTIFRÅN LAGSTIFTNING
FRAMTAGEN FÖR PRIVATA
AKTÖRER."**

LEGALISERING AV NARKOTIKA

I USA har fyra delstater samt District of Columbia i skrivande stund legaliserat cannabis. Omkring hälften av de 50 delstaterna har legaliserat så kallad medicinsk marijuana. Uruguay har som första nation bestämt sig för att legalisera cannabis med statligt kontrollerad försäljning.

Stödet för avkriminalisering eller legalisering tycks öka globalt. ”Kriget mot knarket” förs fram som ett misslyckat exempel som orsakar mer lidande än det bidrar till att lösa problemen. I Sverige är stödet i befolkningen fortsatt stort för en restriktiv narkotikapolitik, men också här syns argument för avkriminalisering och legalisering allt oftare.

I spåren av den legalisering och kommersialisering av cannabis som nu sker i delar av världen växer en ny industri fram – både röst- och pengastark. På samma sida finns också en relativt stark rörelse som vill legalisera av ideologiska skäl. Här utnyttjas möjligheterna med internet fullt ut. Argument testas, finslipas och sprids med hög hastighet runt världen.

Vid huvudmannakonferensen i januari 2015 enades representanterna om att kampen mot legaliseringen av narkotika måste öka och involvera fler organisationer.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Förespråkarna för legalisering har jobbat ihärdigt och länge. I Sverige har argumenten börjat synas på senare år, också i de politiska partiernas ungdomsförbund.

Även om undantag finns har inte nykterhetsrörelsen ägnat någon större kraft åt den narkotikapolitiska debatten de senaste 30 åren. Det har inte behövts, stödet för en restriktiv politik har varit stort i både befolkning och parlament. Dessutom kan man argumentera för att arbetet med alkoholpolitik är viktigare – den påverkar i slutändan många fler.

Fokuseringen på alkoholpolitik har dock fört med sig att kompetensen när det gäller narkotikapolitik har minskat. Det har blivit svårt för många företrädare för nykterhetsrörelsen att möta legaliseringssidan – beväpnade till tändarna med mer eller mindre seriösa forskningsstudier – i debatten.

NYKTERHETSRORELSENS VÄGVAL

Alternativ 1: NBV och dess medlemsorganisationer genomför en gemensam studiesatsning inom narkotikaområdet för att höja kompetensen och för att vässa argumenten. Nykterhetsrörelsens olika organisationer lägger större fokus på att delta i narkotikadebatten.

Alternativ 2: Medlemsorganisationerna engagerar sig i ”Folkrörelser mot droger” och ökar aktiviteten inom ”Sverige mot Narkotika” för att stärka arbetet mot legalisering.

Alternativ 3: NBV arrangerar tillsammans med medlemsorganisationerna och World Federation against Drugs ett symposium i Sverige med svenska folkrörelser och opinionsbildare inom media angående legaliseringen i syfte att väcka den tysta opinionen mot legaliseringstrenderna.

Alternativ 4: Alkoholpolitiken ses fortfarande som viktigast. Eftersom bruk och missbruk av alkohol är så mycket större än av narkotika är det här de stora problemen finns och därav följer att alkoholpolitiken måste prioriteras.

**”ÄVEN OM UNDANTAG
FINNS HAR INTE NYKTER-
HETSRORELSEN ÄGNAT
NÅGON STÖRRE KRAFT ÅT
DEN NARKOTIKAPOLITISKA
DEBATTEN DE SENASTE
30 ÅREN.”**

TEKNISKA LANDVINNINGAR I NYKTERHETENS TJÄNST

Utvecklingen av tekniska hjälpmedel för detektering av sinnesförändrande medel i kroppen pågår på kommersiell bas. Salivtester för analys av främst narkotiska preparat finns men räcker, med dagens lagstiftning, inte som bevis för lagföring exempelvis i drograttfyllerimål. Alkolås med allt snabbare funktion och högre noggrannhet har utvecklats. Metoderna för personlig kontroll av alkoholpåverkan finns på den kommersiella marknaden. Ett exempel är att i fransk lagstiftning kräver man att testutrustning, elektrisk eller kemisk, finns med i fordonet vid resa. Infrarödteknik används i polisens bevisinstrument, evidenser, som med utandningsprovet som grund räcker för lagföring.

MHF har med stor egen insats fortsatt att utveckla teknik och metoder. Man har utvecklat den s.k. alkobommen som med sin infrarödteknik revolutionerat analyshastigheten i mätningen. Alkobommen är ett särdeles effektivt sållningsinstrument, inte minst för användning till exempel i köer vid färjeterminaler. Möjligheterna är oändliga på användningsområden som i trafik kan ske genom snabbdetektering i ett enskilt körfält eller som bortstyrning av berusade personer vid idrottsarenor vid risk för fylleväld.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Med samma infraröda teknik, genom att utveckla andra filter, ska det bli möjligt att finna spår av narkotiska medel i utandningsluften. En utveckling som är kostsam och som i dagsläget inte är kommersiellt lönsamt. Samtidigt skulle större upptäcktsrisk kunna vara en grund för nyktert och drogfritt val för många, både för den som aldrig börjat och för den som gör ett uppehåll och som borde avstå från återfall.

NYKTERHETSRÖRELSENS ALTERNATIVA VÄGVAL

Alternativ 1: Inom NBV erbjuds medlemsorganisationer att bilda ett forum som tillsammans med forskning kan vara ett bollplank i metodutvecklingen.

Alternativ 2: NBV arrangerar ett antal seminarier för att stödja idéutvecklingen i syfte att hitta ytterligare punktnykterhetstillfällen där nya tekniker kan användas.

Alternativ 3: Medlemsorganisationerna tar aktiv del i ställningstagandet för användning av alkobommar på fler ställen.

Alternativ 4: Medlemsorganisationerna fokuserar inte på tekniken utan på det personliga ställningstagandet för helnykter livsstil.

¹³² Sörlin 2015: 16

¹³³ Internet och svenskarna

¹³⁴ Strömbäck 2013, 2014 i Carlsson 2015:41

¹³⁵ Carlsson 2015:33

VÄGLEDNING FÖR NBV

ÖKAD KUNSKAPSNIVÅ OM ALKOHOLINDUSTRIN

Alkoholpolitiken i Sverige mötte alkoholindustrin först i samband med närmandet till EU. Systembolagets monopol upprätthölls men Vin- och Spritmonopolets fick överges. Den globala alkoholindustrin har flyttat in i det svenska folkhemmet och agerar nu lika aggressivt som man gör i övriga världen.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Erfarenheten visar att nykterhetsrörelsens medlemmar känner sig trygga och bekväma med sitt ställningstagande för helnykterhet. Därmed finns inte det naturliga behovet av att lära sig mer om alkoholpolitik. Frågorna drivs vanligtvis av ett fåtal entusiastiska medlemmar. I NBVs statistik finns det relativt få studiecirklar i dessa frågor.

För att vara en aktiv motkraft mot industrin räcker det inte med att nykterhetsrörelsen på central nivå driver motståndet. För att mobilisera folkrörelsekraften måste kunskapen om industrin höjas hos fler medlemmar.

Hur väcker vi nyfikenhet, lust och engagemang hos medlemmarna för alkoholpolitiska frågor?

**"HUR VÄCKER VI NYFIKENHET,
LUST OCH ENGAGEMANG
FÖR ALKOHOLPOLITISKA
FRÅGOR?"**

VÄGLEDNING FÖR NBV

Alternativ 1: Alla NBVs avdelningar startar cirkelverksamhet som bygger på att deltagarna får kunskap om alkoholindustrins verksamheter och de europeiska motkrafterna. Lusten skapas genom ett tävlingsmoment och engagemanget väcks genom möjlighet att göra studieresor i Europa. Läs, lär och res!

Alternativ 2: NBV-avdelningarna erbjuder studiecirklar och föreläsningar om påverkans- och opinionsarbete. Men också kunskap om normbildning och normernas betydelse. Var spelas den matchen?

Alternativ 3: Inom varje NBV-avdelning utbildas en "pilot" om "alkoholpolitikens spelare". Piloten motiverar och utbildar cirkelledare i nykterhetsrörelsens lokala och regionala organisationer som startar studiecirklar i ämnet. Ett speciellt nytt material tas fram för cirklarna.

Alternativ 4: De alkoholpolitiska frågorna koncentreras till medlemsorganisationernas riksnivåer.

DET MÅNGFALDSPRÄGLADE SAMHÄLLET

Man kan idag se skillnader i föreningsengagemang hos inrikes och utrikes födda medborgare. Bl.a. skiljer det sig när det gäller i vilken typ av organisationer utrikes födda respektive inrikes födda engagerar sig. Lisa Kings visar exempelvis att föreningslivet i den s.k. förorten är ”sprudlande men avskuret”. Föreningsaktiviteten är begränsad till den lokala kontexten och därmed ofta avskuren från det offentliga Sverige och dess beslutsarenor. Kings beskriver relationen mellan riksorganisationer/traditionella folkrörelser och de föreningar som hon studerat som präglad av ekonomiska transaktioner snarare än samarbete och idéutbyte.

Det här är ett exempel på hur grupper i samhället kan stå utan möjligheter till demokratiskt deltagande och politiskt inflytande. Ur ett maktperspektiv kan man tolka det som att vi har en liknande situation idag som kring förra sekelskiftet, då frågan om folklig makt var central för folkrörelserna. Skillnaden idag är att stora delar av befolkningen har påverkansmöjligheter och inflytande medan andra delar av befolkningen, exempelvis i socioekonomiskt utsatta områden, inte har det på samma sätt.

UTMANINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Det mångfaldspräglade samhället kan innebära en utmaning när det gäller att skapa förutsättningar för demokratiskt deltagande, göra röster hörda och att få upp frågor på den politiska dagordningen även för medborgare som inte har lång föreningsfarenhet och kontaktytor in i politiken sedan generationer. Ett exempel på hur NBV arbetar med detta idag är studie-satsningen inför supervalåret 2014 då ett valmaterial togs fram på svenska, bosniska och somaliska. Ett annat exempel är att IOGT-NTO de senaste åren har fått flera nya föreningar med medlemmar som har somalisk bakgrund.

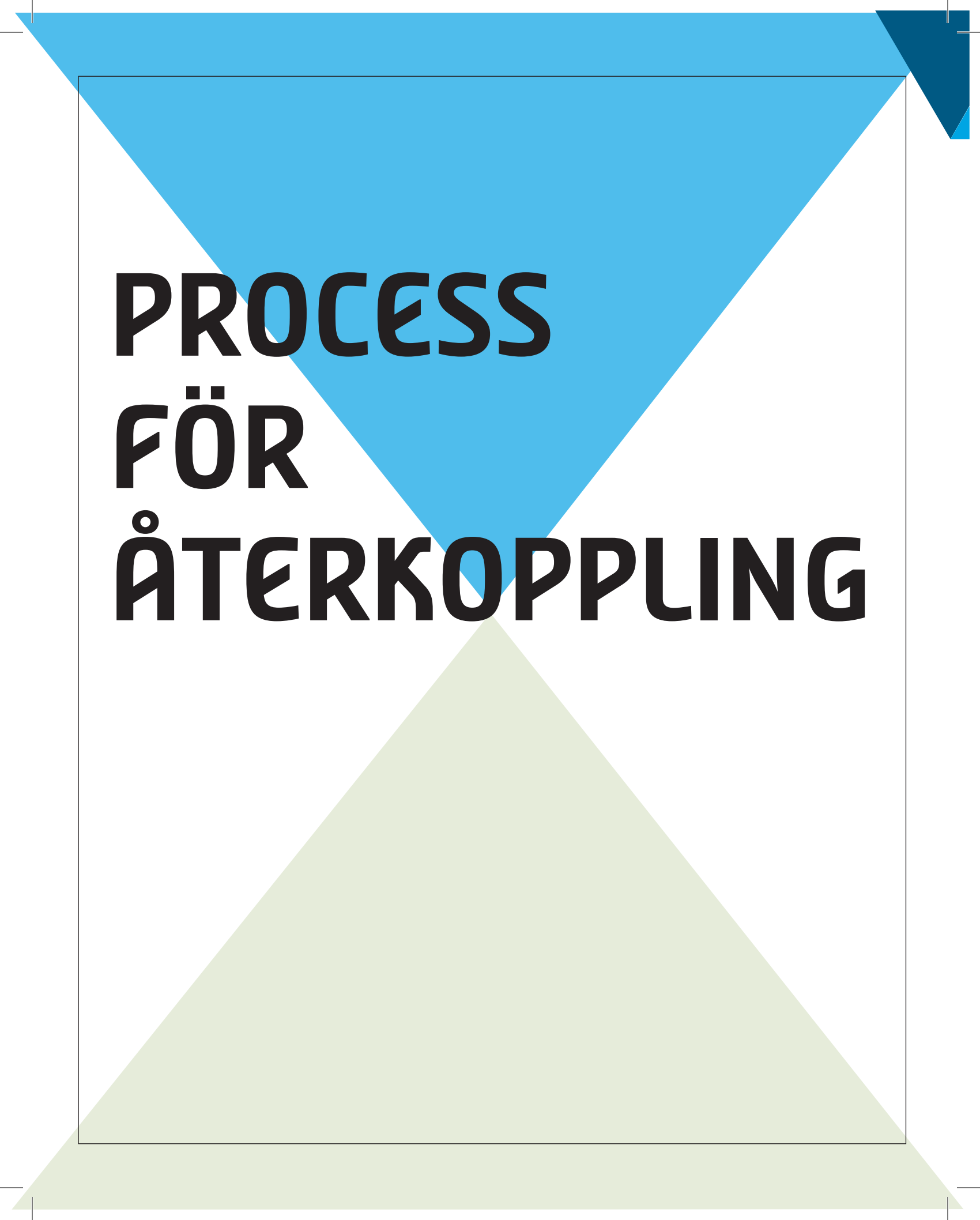
Vad kan NBV som studieförbund göra ytterligare för att skapa förutsättningar för ett breddat demokratiskt deltagande?

VÄGLEDNING FÖR NBV

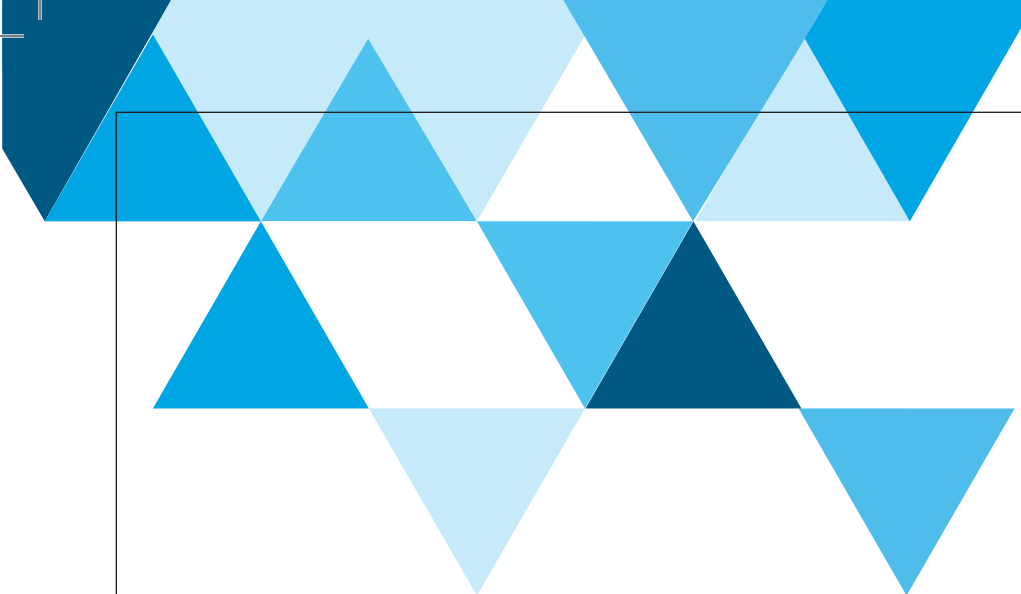
NBV söker nya vägar för att bidra till att skapa förutsättningar för demokratiskt deltagande genom att satsa på att nå fler medborgare med folkbildningsverksamheten, inte bara i de områden där vi redan idag har verksamhet, utan även i exempelvis socioekonomiskt utsatta områden och bruksorter. ■

”

DET HÄR ÄR ETT EXEMPEL
PÅ HUR GRUPPER I SAMHÄLLET
KAN STÅ UTAN MÖJLIGHETER
TILL DEMOKRATISKT
DELTAGANDE OCH POLITISKT
INFLYTANDE. UR ETT MAKT-
PERSPEKTIV KAN MAN TOLKA
DET SOM ATT VI HAR EN
LIKNANDE SITUATION IDAG
SOM KRING FÖRRA SEKEL-
SKIFTET, DÅ FRÅGAN OM
FOLKLIG MAKT VAR CENTRAL
FÖR FOLKRÖRELSENA.”

PROCESS FÖR ÅTERKOPPLING

”LIKA VIKTIGT ÄR DET ATT STUDIEFÖRBUNDET VIDARE- UTVECKLAR SIN UPPGIFT ATT VARA MÖTEPLATS.”

DET FINNS ETT VAKUUM inom nykterhetsrörelsen efter det att försäkringsbolaget Ansvar såldes. Försäkringsbolaget behövde, för att se framtida potentialer i sin speciella marknad, undersöka vad som var utvecklingstrenderna inom civilsamhället, värderingsförskjutningarna och inom det politiska arbetet inom alkohol- och narkotikaområdet. Det är för att fylla detta vakuum som NBVs nya roll täcker upp just dessa arbetsområden.

Många av de vägval som detta material inspirerat till är tänkt att initieras i medlemsorganisationernas egna led. Det betyder att materialet, såsom det ser ut idag, kan anpassas till och utgå från den egna organisationen. NBVs kansli ska då kunna bistå med presentationsmaterial, skraddarsytt för respektive organisation.

Även om huvudmannamötet beslutar om vägval i aktuella frågor måste frågan tas upp igen i de egna förbundsstyrelserna. Det är väsentligt att alla inser att så här stora förändringsfrågor kommer att ta lång tid för att få effekt i den egna organisationen. Det handlar om att medvetandegöra

förbudsstyrelseledamöter och anställda om att förändringsprocesser behövs, så att det skapas en vilja att skapa plats för processerna. Kanske i konkurrens med ett arbete som görs redan nu.

NBVs roll blir att väga in den inriktning från vägval- och vägledningsavsnittet, som huvudmannamötet förordat, i kommande verksamhetsplanering och budgetberedningar. Lika viktigt är det att studieförbundet vidareutvecklar sin uppgift att vara mötesplats, inspirationsplats och ett diskussionsforum för medlemsorganisationerna. NBVs roll är också att bistå medlemsorganisationerna när det gäller upplägg av utvecklingsprocessen. Allt efter behov hos medlemsorganisationen.

Huvudmannamötet i september 2015 följs av nästa ordinarie huvudmannamöte i januari 2017. Däremellan kommer två huvudmannakonferenser att arrangeras för medlemsorganisationernas förbundsordförande. Processen fortsätter. Men det är väsentligt att varje organisations företrädare också funderar på hur frågorna som nu diskuteras ska behandlas i den egna organisationen. ■

REFERENSFÖRTECKNING

LITTERATUR

Amnå, E. (2012) "Från självständig idébärare till kontrakterad serviceleverantör" i Ilshammar, L. (red) ABF hundra år: och sedan? Kata: Stockholm.

Berggren, H. och Trägårdh, L. (2006) Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige. Nordstedts: Stockholm. Pocket 2009.

Bioje, E. & Ottervik, M. (2014) i Bergström, A. & Oscarsson, H. (red) 'Svenskarna och civilsamhället' i Mittfåra och marginal SOM-undersökningen 2013 SOM-rapport nr 61. SOM-institutet.

Carlsson, U (2015) "En offentlighet i förändring. Civilsamhället, yttrandefriheten och medierna" i Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar. Folkuniversitetet.

Gustavsson, M. (2012) "Privata välgörare i den svenska staten" i Wijkström, F (red) Civilsamhället i samhällskontraktet En antologi om vad som står på spel. European Civil Society Press: Stockholm.

Heitmann, J.H. (2013) "Som en blick från klar himmel" i Trägårdh, L. Selle P., Skov Henriksen L. och Hallin (red) Civilsamhället klämt mellan stat och kapital. SNS Förslag: Stockholm.

Ingelhart, R. (1977) The silent revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton.

Kings, L. (2013) Förening med förhinder – utlandsfödda i det civila samhället. FORES Studie 2013:1

Källström, K. (2014) Juridikboken för ideella föreningar. Idealistas förlag.

Lindgren, Å. (2001) Rörelse i tiden – en bok om kampen för ett nykrare Sverige. Sober Förlag.

Lundström, T. & Wijkström, F. (2010) "Från röst till service: vad hände sedan?" i Wijkström, F (red) Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel. European Civil Society Press: Stockholm.

Lundåsen, S. (2010) Demokratiskola eller hälsoprojekt. Forskning och föreningsliv, socialt kapital och inflytande. Sektor3.

Oscarsson, H. (2005) i Holmberg, S & Weibull, L. "Långsiktiga värdetrender" i Lyckan kommer, lyckan går. Bokserien nr 36, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oscarsson, H. (2012) i Weibull, L. Oscarsson, H & Bergström, A (red.) "Värderingsförändringar i Sverige 1988–2011" i I framtidens skugga – 42 kapitel om politik, medier och samhälle, SOM-undersökningen 2011, SOM-rapport nr 56. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oskarson, M & Rothstein, B. (2012) i Weibull, L. Oscarsson, H &

Bergström, A (red.) "Den sociala tilliten, håller vi på att tappa de unga?" i I framtidens skugga – 42 kapitel om politik, medier och samhälle, SOM-undersökningen 2011, SOM-rapport nr 56. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Pettersson, T. (1988) Bakom dubbla lås – en studie av små och långsamma värderingsförändringar., En rapport ur projektet Framtida folkrörelser, Institutet för framtidsstudier. Herzog & Budtz AB.

Reuter, M. (2012) "Överenskommelsen som spegel och arena" i Wijkström, F (red) Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel. European Civil Society Press: Stockholm.

Rokeach, M. (1979) Understanding human values – individual and societal. The Free Press.

Steen, J. J. (2013) "Deltagandets potential – historien om statens begränsningar och marknadens fiasko" i Trägårdh, L. Selle P., Skov Henriksen L. och Hallin (red) Civilsamhället klämt mellan stat och kapital. SNS Förslag: Stockholm.

Svedberg, L. & von Essen, J. (2010) "Organisationer och engagemang i det svenska civilsamhället" i von Essen, J. Lundåsen, S. Svedberg, L. Trägårdh, L. Det svenska civilsamhället – en introduktion. Forum för frivilligt socialt arbete: Stockholm.

Sörlin, S (2015) "Plädering för de mångas kunskap" i Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar. Folkuniversitetet.

Trägårdh, L. (2012) "Det borgerliga samhällets återkomst" i Wijkström, F (red) Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel. European Civil Society Press: Stockholm.

Trägårdh, L. Selle P., Skov Henriksen L. och Hallin, H. (2013) "Inledning: Civilsamhället klämt mellan stat och kapital" i Trägårdh, L. Selle P., Skov Henriksen L. och Hallin (red) Civilsamhället klämt mellan stat och kapital. SNS Förslag: Stockholm.

Trägårdh, L. (2013) "Statsindividualismen och civilsamhället" i Trägårdh, L. Selle, Skov Henriksen och Hallin (red) Civilsamhället klämt mellan stat och kapital. SNS Förslag: Stockholm.

Trägårdh, L. Wallman Lundåsen, S. Wollebaek, D & Svedberg, L (2013) Den svenska svala tilliten Förutsättningar och utmaningar. SNS Förlag: Stockholm.

Zetterberg, H.L. (1979) Nykterhetssverige, en livsstilsstudie. Sober Förlags AB, Sober Samhälle 4.

von Essen, J. (2010) "Inledning" i von Essen, J. Lundåsen, S. Svedberg, L. Trägårdh, L. Det svenska civilsamhället – en introduktion. Forum för frivilligt socialt arbete: Stockholm.

Wijkström, F. (2015) "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer" i Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar. Folkuniversitet: Uppsala.

RAPPORTER

Alkoholen och samhället – en forskningsrapport från IOGT-NTO och Svenska Läkaresällskapet. Tema 2013: Ungdomar och unga vuxna. Alkoholforskningsrapport 2013. Fridholm & Partners, Hindås, 2014

Ekman, T. Ström, S. Wohlgemuth, D. Zander, S & Ashing, I. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:3, Unga med attityd 2013. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie. Taberg Media Group AB.

Englund, A. (red.) (2014) Skolelevers drogvanor 2014.

CAN-rapport 14

<http://www.can.se/contentassets/7c861110ode9446fae9ff-5c10a14e9e3/skolelevers-drogvanor-2014.pdf>

Fyrberg Yngfalk, A. & Hvenmark, J. Vad händer med civilsamhället när staten gör som marknaden?

Ersta Sköndal högskola FoU-rapport 2014:4

http://www.rf.se/ImageVaultFiles/id_54203/cf_394/VadHnder_FoU4.PDF

Proposition En politik för det civila samhället 2009/10:55

TIDSKRIFTER

Kurage Idéskrift för det civila samhället #16 Schyssta villkor

INTERNET

Accentmagasin.se 14 februari 2014;

Över 800 000 svenskar är helnyktra

<http://www.accentmagasin.se/nykterhet/over-800-000-svenskar-ar-helnyktra/>

European Values Studys hemsida. <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Friberg-Fernros, H & Ekengren Oscarsson, H. RIKS-SOM 2014 Värderingar på liv och död

http://som.gu.se/digitalAssets/1524/1524940_v--rderingar-p---liv-och-d---som-p---vetenskapsfestivalen-2015.pdf

Forskning.se 2 juni 2015;

Naturen har blivit det heligaste vi har

<http://www.forskning.se/nyheterfakta/nyheter/pressmeddelanden/naturenharblivitdetheligastevihar.5.776bdfd14d77ad-8fcc8a5.html>

Gp.se 15 april 2015;

Momskrav mot second-hand står fast. Branschorganisationen kritisk – men en långsiktig lösning är i sikte

<http://www.gp.se/ekonomi/1.2686923-momskrav-mot-second-hand-star-fast?m=print>

Partsgemensamt forum

<http://www.mucf.se/partsgemensamt-forum>

Pressmeddelande Ersta Sköndal högskola 2015-05-04, Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014

<http://www.forskning.se/nyheterfakta/nyheter/pressmeddelanden/svenskarnasmedborgerligaengagemangarexceptionell-thogt.5.3e66c4f714ce77319b35f3.html>

Regeringsförklaring 2006

<http://www.regeringen.se/sb/d/6316/a/70232>

Svenska Dagbladet 27 januari 2015 Debattartikel

Ardalan Shekarabi: Avigsidorna med NPM urholkar tilliten

<http://www.regeringen.se/sb/d/19083/a/253353>

Svenska Dagbladet 28 april 2015

Snöp inte de ideella krafterna!

http://www.svd.se/opinion/ledarsidan/snop-inte-de-ideella-krafterna_4524820.svd

Svenska Dagbladet 7 maj 2015 Förslag ska lösa ideellas

momsknipa http://www.sydsvenskan.se/ekonomi/moms-pa-ideell-second-hand-kan-losas/?utm_source=Forums+nyhetsbrev&utm_campaign=905cfco013-Forums_nyhetsbrev_nr_9_2015_5_6_2015&utm_medium=email&utm_term=o_13dob1b058-905cfco013-39125665

Timbro-konferens den 25 september 2012;

Är svensken myndig? Maktutredningen 20 år senare, Olof Petersson. http://www.olofpetersson.se/_arkiv/skrifter/timbro120925.pdf

Washington Post 28 april 2015

Where acceptance of homosexuality has and has not changed around the world.

<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/04/28/where-acceptance-of-homosexuality-has-and-has-not-changed-around-the-world/>

World Values Surveys hemsida inklusive Kulturkartan. <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Besöksadress:

Gammelgårdsvägen 38, 112 64 Stockholm

Postadress:

Box 12825, 112 97 Stockholm

08-672 61 00

info@nbv.se

www.nbv.se